

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

MAŠA KOVAČ

Čefurji, raus! In Jugoslavija, moja dežela
Gorana Vojnovića

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Alojzija Zupan Sosič

Univerzitetni študijski program

prve stopnje: Slovenistika

Ljubljana, september 2015

Kazalo

1. Uvod.....	4
2. Goran Vojnović in izbrana romana	4
2.1. Umestitev v slovenski literarni kontekst	4
2.2. O avtorju	6
2.3. <i>Čefurji, raus!</i>	7
2.4. <i>Jugoslavija, moja dežela</i>	8
2.5. Pripoved.....	9
3. Čefurji v teoriji.....	11
3.1. Čefurji kot etnična manjšina.....	11
3.2. Prva in druga generacija priseljencev	13
3.3. Čefurji kot subkultura.....	15
4. Čefurji v romanih <i>Čefurji, raus!</i> in <i>Jugoslavija, moja dežela</i> Gorana Vojnovića.....	17
4.1. Vojnović, čefurji in slovenska javnost	17
4.2. Pripovedovalec in preseganje stereotipov	18
4.3. Čefurji.....	19
4.4. Fužine	22
4.5. Čefurji in Slovenci.....	24
4.6. Odnos do Balkana.....	27
5. Primerjava tematike priseljenstva v romanih Gorana Vojnovića in v romanu <i>Die Brücke vom Goldenen Horn</i> Emine Sevgi Özdamar	28
5.1. Tematika priseljenstva v Nemčiji	28
5.2. Emine Sevgi Özdamar in njeno delo	29
5.3. <i>Die Brücke vom Goldenen Horn</i> in priseljenška izkušnja.....	31
5.4. Primerjava priseljenške tematike pri Özdamarjevi in Vojnoviću.....	33
6. Povzetek.....	34

7. Izvleček	36
8. Viri in literatura.....	37

1. Uvod

V diplomskem delu bom s pomočjo primerjalne metode analizirala prikaz čefurjev v dveh romanih Gorana Vojnovića – *Čefurji, raus!* in *Jugoslavija, moja dežela*. Začela bom s predstavitev avtorja in njegovo umestitev v slovenski literarni kontekst, dotaknila se bom tudi njegovega opusa in pri tem posebej izpostavila romana, ki ju bom v nadaljevanju analizirala. V drugem delu se bom seznanila s teorijo o čefurjih kot etnični manjšini in (mladinski) subkulturi, ki mi bo služila kot podlaga za raziskavo. Osrednji del naloge bom posvetila analizi Vojnovićevih del, ki se je bom lotila na zgodbeni in pripovedni ravni. K analizi bom pristopila s sociološkega vidika in bila pozorna na opise čefurjev, Fužin, odnosa med čefurji in Slovenci ter pogleda na Balkan. Pri tem se bom dotaknila tudi Vojnovićeve uporabe stereotipov in vpliva njegovih del na slovensko javnost. Ker Vojnović pri pisanju o čefurjih izhaja iz lastne izkušnje, menim, da se bodo izsledki moje analize ujemali s teoretsko podlago. Predvidevam tudi, da se obdelavi čefurske problematike v obeh romanah ujemata in zavzemata kritično stališče do osrednjega prebivalstva in čefurjev samih. V zadnjem delu diplome bom svoje izsledke primerjala z nemško priseljsko izkušnjo, kot jo opisuje Emine Sevgi Özdamar v delu *Die Brücke vom Goldenen Horn*. Nemško pisateljico s turškimi koreninami bom na kratko predstavila, se seznanila z njenim literarnim ustvarjanjem in priseljsko tematiko v izbranem od njenih romanov zoperstavila Vojnovićevi tematizaciji čefurjev.

2. Goran Vojnović in izbrana romana

2.1. Umestitev v slovenski literarni kontekst

Goran Vojnović se s svojimi deli uvršča v širši kontekst sodobne slovenske književnosti. Njeni začetki segajo v leta po drugi svetovni vojni, intenzivneje pa se je začela uveljavljati po letu 1960 in predstavlja obdobje največjega kvalitativnega in kvantitativnega razvoja slovenske literature. (Zupan Sosič 2011: 93) Vojnović in njegova generacija so s pisanjem pričeli v devetdesetih letih, ko je osamosvojitve Slovenije močno zaznamovala slovensko literarno prizorišče. Pisatelji so se od "velikih" pomaknili k "malim", intimnim temam, premik pa se je zgodil tudi v literarni hierarhiji, saj se je medijska in bralska pozornost od tradicionalno privilegirane poezije pomaknila k romanu. K temu sta, kot poroča Zupan Sosičeva (2011: 97–98), prispevala tudi kresnikova nagrada, ki jo od leta 1991 podeljuje

časnik Delo, ter globalno privilegiranje zgodbenosti in užitka ob suspenzu. S slednjim je ob vplivih postmodernizma povezano tudi naraščanje deleža žanrskih in s tem trivialnih besedil, ki si prizadevajo zgolj za bralčev užitek in zabavo.

Slovensko književnost po letu 1990 lahko označimo s številnimi izrazi, najnatančneje pa jo po mnenju Zupan Sosičeve (2011: 92) določajo termini literarni eklekticizem, nova emocionalnost in transrealizem. »S prvim zaobsežemo spoznanje o neenotnosti najnovejše slovenske književnosti oz. prepletu različnih tokov, usmeritev, smeri, skupin, posameznikov in poetik, z drugim pa skupne poteze besedil v smislu oblikovanja osebne identitete in novega tipa čustvenosti literarnega subjekta v književnosti.« (prav tam) Izraz transrealizem Zupan Sosičeva (prav tam) predlaga kot oznako nove literarne smeri, v kateri prevladujejo realistična tehnika, metoda in stil ter »navezovanje na prejšnje smeri evropskega realizma, prenovljeno z novim položajem literarnega subjekta, t. i. novo emocionalnostjo.« Termin transrealizem se nanaša na tradicionalno književnost z realističnimi tendencami, za katero je značilen t.i. modificiran tradicionalni roman z realističnimi potezami. Njegovi predstavniki so poleg Vojnovića tudi Berta Bojetu, Aleš Čar, Mate Dolenc, Nejc Gazvoda, Polona Glavan, Zoran Hočevnar, Feri Lainšček, Miha Mazzini in drugi. Tak roman se zgleduje po realističnemu, a je preoblikovan s strani različnih post/modernističnih tvorb. Zanj so značilni strnjena zgodba, motivirana razmerja med literarnimi osebami in prepoznaven kronotop. Prevladuje pripovedovanje kot nizanje dogodkov, »ki s kronotipskimi in vzročno-posledičnimi razmerji gradijo zgodbo.« (Zupan Sosič 2011: 103) Od tradicionalnega ga ločujejo trije elementi: žanrski sinkretizem, prenovljena vloga pripovedovalca in večji delež govornih odlomkov, ki služijo kot mimetično sredstvo karakterizacije. Zanj je značilna realistična tehnika, ki opisuje prepričljivo, a ne nujno preverljivo, realnost, ter »načelo tipizacije in razlikovalnosti govora glede na socialne, psihološke in intelektualne značilnosti likov.« (prav tam) Značilni so tudi vpliv različnih medijev, večja idealizacija/hiperbolizacija, berljiva zgodba, povezana z užitkom ob znanem, odsotnost raztezanja estetike v socialno, preigravanje z uveljavljenimi žanrskimi, stilnimi ali pripovednimi obrazci in principi trivialnosti, odsotnost enotnega estetskega ali filozofskega vodila, obračanje od družbenega k intimnemu in od splošnega k posameznemu. (Zupan Sosič 2011: 104) Pomembna novost modificiranega tradicionalnega romana je tudi prenovljeno čustveno stanje literarnega subjekta, ki ga je Zupan Sosičeva (prav tam) poimenovala nova emocionalnost. Pripovedni subjekti si prizadevajo zagotoviti svojo individualnost skozi berljivo zgodbo, ki je vezana na prepoznavne pripovedne vzorce. Intimna

zgodba je zaznamovana s postmodernim spleenom¹, novo resnostjo in humorno-ironično-parodično ozaveščenostjo. Ukvarja se z vprašanjem spolnih vlog, ne/fleksibilnih identitet in intimnih zadreg. Nova emocionalnost je povezana s čustvenimi premiki pri iskanju identitete, del katerih sta tudi prevrednotenje nacionalnih stereotipov in vzpostavljanje humorne razdalje, ki ju lahko opazimo pri Vojnoviću.

2.2. O avtorju

Goran Vojnović (1980) je slovenski pisatelj, režiser, scenarist, kolumnist in novinar. Po maturi na bežigrajski gimnaziji je bil sprejet na Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo, kjer je z odliko diplomiral iz filmske in televizijske režije.

Njegovo prvo literarno delo je gimnazijska pesniška zbirka *Lep je ta svet*, izdana v samozaložbi leta 1998, ki pa jo danes opisuje kot »hormonsko poezijo«. (Galijaš 2012: 88) Pozornost širše javnosti je pritegnil z romanesknim prvencem *Čefurji, raus!* (2008), s katerim je pridobil naklonjenost kritikov in bralcev. Roman se v Sloveniji uvršča na sezname najbolj branih knjig prejšnjega desetletja, prodan je bil v več kot 15 000 izvodih in je preveden v številne jezike. Vojnović je zanj prejel nagrado kresnik za najboljši roman leta in nagrado Prešernovega sklada, po njegovi predlogi pa sta nastala tudi monokomedija z Aleksandarjem Rajakovićem – Saletom v glavni vlogi in celovečerni film, ki ga je režiral avtor sam.

Njegov celovečerni prvenec je sicer *Piran – Pirano* iz leta 2010, ki je na Festivalu slovenskega filma v Portorožu prejel kar tri vesne (za scenarij, za najboljšo glavno žensko vlogo in za montažo), že pred tem pa je Vojnović režiral štiri kratke filme – *Fužine zakon*, *Sezona 90/91*, *Moj sin*, *seksualni manijak* in *Kitajci prihajajo* – ter tri televizijske drame – *Nočitev z zajtrkom*, *Dobr' je* in *Sošolca*. Skupaj z Markom Šantićem je napisal scenarij za film *Sretan put*, *Nedime*, ki je osvojil nagrado srce Sarajeva in bil nominiran za nagrado evropske filmske akademije, sodeloval pa je tudi pri besedilu za komedijo *Tak si*, uprizorjeno v SiTi Teatru, ki je na 23. festivalu Dnevi komedije v Celju prejela tri nagrade.

Leta 2011 je izšel njegov drugi roman *Jugoslavija, moja dežela*, za katerega je prejel že drugega kresnika. Vojnović je tudi to delo priredil za uprizoritev, tokrat dramsko, ki je bila premierno uprizorjena letos v ljubljanski Drami. Poleg filma, gledališča in leposlovja se že vrsto let ukvarja s pisanjem kolumn za časopis Dnevnik, izbor katerih je leta 2010 izdal v

¹ Postmoderni spleen Zupan Sosičeva (2011: 106) opiše kot naveličanost in zdolgočasnost postmodernega subjekta, zagledanega v naivni hedonizem.

zbirki z naslovom *Ko Jimmy Choo sreča Fidela Castra* pri Študentski založbi. Pomembno vlogo v njegovem življenju igra košarka, s katero se je v mladosti tudi profesionalno ukvarjal, do danes pa ostaja zvest navijač in rekreativni igralec.

Goranovi starši so priseljenci, ki jih je v Ljubljano pripeljal študij, očeta iz Visokega v Bosni, mamo pa iz hrvaške Pule. Odraščal je na Fužinah, znanih po velikem deležu neslovenskega prebivalstva, kjer je živel več kot 20 let svojega življenja. Zase pravi, da se v Sloveniji nikoli ni počutil tujca: »Moji starši so se prostovoljno odločili ostati tukaj za vedno in niso imeli nikoli težav pri vklapljanju v okolje. Zato, po mojem, tudi jaz nisem imel težav, ker sem od nekdaj čutil, da je to okolje moje. Ne tuje, ampak moje.« (Galijaš 2012: 90) Kot odličen dijak in študent ni imel težav pri odnosih z družbeno večino, a je tovrstne konflikte opazal pri drugih priseljenicah iz svoje okolice. Življenje na Fužinah ga je zaznamovalo s številnimi zgodbami o frustracijah čefurjev, ki se vsakodnevno srečujejo z nestrpnostjo in predsodki večine, odrinjeni na neugledni rob družbe. Ta izkušnja je močno vplivala na njegovo ustvarjanje, Vojnović pa ji ne more in ne želi uiti: »V svojem okolju zlahka nabiraš stvari, prihajajo same od sebe, so spontane in polno jih je. Tu se ti teme nabirajo vse življenje in jih potem samo nekako urejaš. Domače okolje je neko varno zavetje, kjer si hitro pristen, prepričljiv in iskren. Tudi če poskušam pobegniti iz tega okolja, se nekatere stvari pritiho tapijo za mano.« (Pišek 2008: 15)

2.3. Čefurji, raus!

Da je problematika čefurjev glavna tema Vojnovićevega prvega romana *Čefurji, raus!*, je očitno že iz naslova. Zgodbo je avtor sprva želel zapisati v obliki filmskega scenarija, a si je zaradi problemov pri financiranju realizacije premislil. Glavni motiv za roman je bil specifičen fužinski jezik, ki se sčasoma spreminja in izgublja, a do takrat še ni bil obširneje dokumentiran, poleg tega pa se je avtor želel poglobiti v vsakdan čefurjev ter razkriti temne plati njihovega bivanja v Sloveniji in na Fužinah. »Stvari prikazujem takšne, kot so. Tudi čefurji so nesrečni, ranljivi, nesamozavestni, nezadovoljni s sabo in ravno zato človeški. Lahko so vulgarni, nasilni in včasih primitivni, a zadal sem si pokazati razloge, zakaj so postali taki.« (Pišek 2008: 15)

Roman nas popelje na ljubljanske Fužine, ki jih opazujemo skozi pripoved Marka Đorđića, sedemnajstletnega čefurja iz bosanske družine. Markovo življenje se prične zapletati, ko ga trener zaradi neprimernega obnašanja izključi iz košarkaške ekipe, kar Marka močno

prizadene. Novico skriva pred starši, saj se boji odziva očeta Radovana, ki vse upe za sinovo lepo prihodnost polaga v njegovo športno kariero. Svojo nemoč in žalost želi v družbi prijateljev utopiti v alkoholu, kar ga privede do noči na policijski postaji. S prijatelji so namreč popolnoma opiti razgrajali po avtobusu, šofer pa je na pomoč poklical policijo. Marka in Acota policisti odvedejo v pripor, kjer se fizično in psihično izživljajo nad njima. Marko želi na neprijeten pripetljaj čim prej pozabiti, a se zaplete v Acotovo potrebo po maščevanju edinemu, ki ni zaščiten z državo in zakoni – šoferju Damjanoviću, čefurju, ki je poklical policijo. Sledeči dogodki se zvrstijo hitreje kot lahko Marko in bralec dojameta – Aco Damjanovića napade in na smrt pretepe, Damjanović konča v komi, Marko pa kot soudeleženec pri poskusu umora, čeprav v napadu ni sodeloval, temveč ga je skušal celo preprečiti. Storjenega se ne da popraviti in Radovan v strahu pred posledicami sina pošlje na nepovratno potovanje Bosno. Pripoved se zaključi z Markovim prihodom na železniško postajo v Visokem, kjer ga čaka povsem novo poglavje njegovega življenja.

Roman *Čefurji, raus!* je več kot le pripoved o prigodah Marka Đorđića, saj prinaša analizo življenja fužinskih čefurjev. Pripovedovalec dogodke prepleta z vtisi o njihovem vsakdanu, navadah in vrednotah, pa tudi težavah, bolečini in odnosu do neprijaznega slovenskega okolja. Roman je organiziran kot nekakšen vodnik po čefurski kulturi za nevedneže, saj je sestavljen iz krajših poglavij, ki odgovarjajo na naslovna vprašanja, kot so *Zakaj čefurji ne govorijo o seksu* ali *Zakaj čefurji nabijajo muziko v avtu*. Večina vprašanj je povezanih s stereotipno predstavo Slovencev o priseljencih, odgovori pa skušajo le to preseči in prikazati vzroke, ki se skrivajo pod površino.

2.4. Jugoslavija, moja dežela

Tudi v drugem romanu je Vojnović ostal zvest priseljski tematiki, le da jo je tokrat zajel širše in svoj pogled usmeril na Balkan in tamkajšnje razmere pred in po razpadu Jugoslavije. Naslov s pridihom ironije spominja na slogan iz devetdesetih let, *Slovenija, moja dežela*, in daje vtis jugonostalgičnosti, a roman je vse prej kot oda izgubljeni preteklosti. Pripoveduje zgodbo dečka, katerega otroštvo je nasilno prekinjeno s selitvijo družine ob pričetku vojne na Balkanu, ki ji botruje prekomanda očeta, vojaškega polkovnika. Gorana so za pisanje navdihnili spomini iz mladih let, ko je počitnice velikokrat preživel v Puli pri starih starših. Tam se je rad igral z otroki oficirjev, ki so nekoč kar naenkrat izginili. »Velikokrat sem razmišljal, kaj se jim je zgodilo. Za mene so bili žrtve, saj so jim prekinili otroštvo s selitvijo

v neznani kraj, ne da bi vedeli, kam gredo in ali se bodo sploh še kdaj vrnili. In morebiti so med njimi tudi otroci vojnih zločincev.« (Galijaš 2012: 90)

Roman se prične, ko pripovedovalec Vladan Borojević na svetovnem spletu odkrije, da njegov mrtev oče Nedeljko sploh ni mrtev, pač pa je iskan vojni zločinec. Odgovoren naj bi bil za požig in pomor v vasi Višnjići nedaleč od Vukovarja, ki mu je poveljeval kot vojaški general. Vladan se poda na pot iskanja izgubljenega očeta, ki bolj spominja na iskanje izgubljenega otroštva. Sledi ga vodijo od odtujene mame Duše do povojnih Brčkega, Goražda in Novega Sada, ob tem pa se mu porajajo spomini na idilično otroštvo v Puli, ki ga je prekinil začetek vojne in selitev v Beograd ob očetovi prekomandi. Vladan se v pripovedi spominja svoje stiske ob odhodu očeta in postopnem odtujevanju pretresene mame, ki se je zaprla vase, sina pa prepustila samemu sebi. Njuna vez dokončno zamre ob selitvi na ljubljanske Fužine, kjer Duša Nedeljka razglasi za mrtvega in si ustvari novo družino, Vladan pa še nepolnoleten vstopi v samostojno življenje. Dogodki iz otroštva ga nikoli ne nehajo preganjati in ob iskanju očeta se mu porajajo številna vprašanja o vzrokih in okoliščinah vojne na Balkanu, ki ga je oropala obeh staršev, njegovega dobrohotnega očeta pa celo spremenila v zločinca. Vladan v soočenju z Nedeljkom vidi priložnost za sprijaznjenje s preteklostjo, a ko po skoraj neverjetnem spletu okoliščin očeta le najde, ga njuno srečanje pusti neizpolnjenega in razočaranega. Pripoved se zaključi z novico o Nedeljkovem samomoru, Vladan pa se znajde pred težko odločitvijo – pustiti preteklost za sabo ali dopustiti, da ga ta pokoplje.

Roman je zaznamovan s težkimi filozofskimi vprašanji o vojni, bratomoru, nacionalizmu, sovraštvu in odpuščanju. Kaj človeka napravi sposobnega vojnih grozot, so to še isti ljudje, kot jih poznajo njihovi bližnji, jim je možno odpustiti, obstajajo za njihove zločine opravičljivi razlogi? Je z vojnim zločincem dovoljeno sočustvovati, ga imeti rad, za njim žalovati? Ga sploh smemo skušati razumeti? Ob vsem tem se v romanu pojavlja tudi tematika priseljenca v slovenskem okolju, ki se skuša vključiti v življenje na Fužinah, a se tam počuti prav tako tujega kot na Balkanu, katerega multikulturalnost nam razkriva pripovedovalčevo potovanje.

2.5. Pripoved

V diplomskem delu se lotevam analize tematike čefurjev v izbranih romanih Gorana Vojnovića. Zaradi avtorjeve povezanosti s čefursko problematiko in njegovega izrazitega stališča do nje so si opisi čefurjev v obeh romanih precej podobni. V svoji nalogi romana zato

obravnavam kot zelo sorodna in se osredotočam na njune skupne točke, kar pa ne pomeni, da sta romana podobna tudi na splošno, po svoji zgradbi, pripovedi in kvaliteti.

V obeh romanih srečamo prvoosebne personalnega pripovedovalca. V *Čefurjih, raus!* je to sedemnajstletni Marko Đorđić, pubertetnik v iskanju lastne identitete, ki še nima povsem izoblikovanega pogleda na svet. Pri opisih čefurjev in njihovega življenja se kaže kot zelo zrel, kritičen in nepopustljiv pripovedovalec, hkrati pa ima precej nerealen pogled na lastno življenje in prihodnost, do odraslih goji najstniško nezaupanje in nerazumevanje, njegovi odzivi pa so velikokrat pogojeni z burnimi izbruhi trme in kljubovanja. Vse to ga dela za nezanesljivega pripovedovalca.

Markova pripoved je preplet linearne pripovedi o dogodkih iz njegovega življenja in vtisov iz življenja čefurjev, pospremljenih s komentarji, spomini in anekdotami. Prav slednji so najbolj unikatna in osvežujoča prvina *Čefurjev*, ki je zasenčila samo zgodbo in poskrbela za romanov velik uspeh. Pripoved v romanu je izjemno berljiva in tekoča, usmerjena k bralcu, bogata s humorjem in realističnimi dialogi. Njena posebnost je jezik, saj vključuje ljubljanski sleng, srbohrvatizme, anglizme, germanizme in obilico kletvic. Marko in njegovi vrstniki komunicirajo v t.i. fužinščini, jeziku priseljencev, ki se je izoblikoval na Fužinah, njihovi starši pa ostajajo zvesti jeziku držav nekdanje Jugoslavije, tu in tam pa se v njihov jezikovni repertoar vrine tudi kakšen slovenski izraz. Avtentičnost jezikovne rabe pripomore k prepričljivosti pripovedi in bralcu omogoči večje vživetje.

Roman združuje številne kvalitete. Je izjemno berljiv in z obilico humorja tudi kratkočasen, a hkrati opozarja na pomembno družbeno problematiko, je svež in ne sledi ustaljenim žanrskim obrazcem, pač pa na drugačen način uspešno združuje malo in veliko zgodbo.

Pripovedovalec v romanu *Jugoslavija, moja dežela* je Vladan Borojević, ki se s svojimi skoraj tridesetimi leti uvršča med odrasle. Čeprav tudi njega pestijo težave iskanja lastne identitete, ga zaradi zrelejše perspektive lahko označimo za zanesljivega pripovedovalca. Njegova pripoved je preplet poročanja o dogodkih v sedanjosti in spominih iz otroštva. Slednji so organizirani linearno in ključni za bralčevo razumevanje dogajanja v pripovedni sedanjosti. Kljub prepletu dveh časovnih premic romanu ni težko slediti.

Od *Čefurjev* se *Jugoslavija* razlikuje po resnejši, "težji" temi, večji vlogi preteklosti in zato drugačnemu vzdušju. Roman se osredotoča na problematiko večjega prostora, zaznamovano s smrtjo, zamerami in sovraštvom. Prisotnega je manj humorja, pač pa več razmišljanja in

spopadanja z hudimi notranjimi dilemami. Manj je dialoga, večkrat se pojavijo tudi daljši monologi, roman pa je na račun bolj komplicirane zgradbe daljši od *Čefurjev*. Za roman je značilen precej drugačen pristop do osrednje problematike, kot pri prvem romanu – medtem ko se *Čefurji* priseljenstva lotevajo s humorjem in najstniško lahkostjo, *Jugoslavija* tragiko balkanskih vojn pomnožuje in prenaša na vse aspekte protagonistovega življenja. Kopičenje tragičnosti in usodnosti vpliva na manjšo berljivost.

Vladanovo iskanje izginulega očeta mestoma spominja na detektivsko kriminalko. Protagonist se popolnoma vživi v vlogo detektiva in presenetljivo zlahka odkriva sledi za izgubljenim očetom. Tudi ko se njegovo iskanje zaradi pomanjkanja sledi ustavi, neverjetna naključja prinesejo nove informacije, ki ga naposled le privedejo do očeta. Roman tako sledi žanrskemu vzorcu detektivke, pri tem pa je na trenutke precej nespreten, zato se približuje trivialnemu.

Jezik v romanu igra manjšo vlogo kot pri *Čefurjih*. Pojavljajo se številni dialekti, fužinščina, ljubljanski sleng, srbohrvatizmi in celo govor v štajerskem narečju, a večina romana je napisana v slovenskem pogovornem jeziku. Avtor se je zaradi lažje razumljivosti odločil v slovenščino prevesti tudi dialoge s prebivalci južnih območij, zato le ti delujejo manj avtentično. Govor je manj odvisen od govorca in bolj poenoten, zaradi daljših monologov pa tudi manj prepričljiv. Kot bralko me je zmotil predvsem Dušin monolog o njenem doživljanju dogodkov po začetku vojne, ki se brez prekinitev razteza na skoraj osmih straneh. Roman bi tako označila za kvalitetnega in zanimivega, saj spretno poveže Vladanovo osebno zgodbo s pogledom na nedavno jugoslovansko preteklost in sedanost, a se v primerjavi s *Čefurji* bolj približuje trivialnemu, predvsem s prevelikim poudarjanjem tragike, sledenjem žanrskim vzorcem in na trenutke neprepričljivim govorom.

3. Čefurji v teoriji

3.1. Čefurji kot etnična manjšina

V Sloveniji je po 2. svetovni vojni nastala velika potreba po delovni sili, ki je privedla do ekonomskih migracij iz manj razvitih republik Jugoslavije. Prišleki so si v Sloveniji ustvarili domove, večinsko prebivalstvo pa je nanje vedno gledalo kot na južne sosede s posebnimi manirami, ki tukaj opravljajo slabše plačana in manj ugledna dela. Z večanjem konkurenčnosti trga so priseljenci kmalu postali grožnja in poleg svoje socialno-ekonomske prikrajšanosti doživljali tudi etno-nacionalistične reakcije večinskega prebivalstva. Te so bile

osnovane na nezaupanju in strahu pred tujci, ki zasedajo »naša« delovna mesta, in obrambi ustaljenega reda, saj naj bi prišleki s svojo neprilagojenostjo ogrožali slovensko kulturo in rod. (Dekleva, Razpotnik 2002: 23–27) Z osamosvojitvijo so se razmere še zaostrele, saj so se v slovenskem prostoru razširile nacionalistične ideje, ki so botrovale težnjam po oblikovanju enotnega slovenskega naroda. »Ideja o "Nas" kot narodu se je ustvarjala skozi proces nacionalistične in ksenofobne konstrukcije "Drugega", ki so ga spremljali mehanizmi izključevanja in razločevanja.« (Bajič, Protner 2012: 106) Kot pojasnjujeta Dekleva in Razpotnik (2002: 32), s pojmom narod definiramo pripadnost, a hkrati tudi razliko od tistih, ki mu ne pripadajo in tako postanejo tarča za kanaliziranje sovražnih občutkov. Novonastala Slovenija se je želela distancirati od kaotičnega in zaostalega Balkana ter približati naprednemu delu Evrope, v sklopu katerega je zase videla lepšo prihodnost. Prišleki z Balkana so bili zato odrinjeni na položaj "Drugega", njihova kultura pa je obveljala za manjvredno in ogrožajočo. Iz več raziskav v devetdesetih letih je vidno, da je večinsko prebivalstvo do migrantov gojilo izrazito negativna čustva, večina je od njih pričakovala popolno asimilacijo in znanje slovenskega jezika, ki bi po njenem mnenju moralo biti tudi pogoj za pridobitev slovenskega državljanstva. (Kobolt 2002: 32) Priseljenci z juga so postali čefurji, potencialni nepridipravi, ki jim je bila dodeljena vloga prototipa deviantnosti. Nasilje se je v njihovih krogih res pogostejše pojavljalo, a večinoma prav kot rezultat sproščanja frustracij zaradi odklonilnega odnosa večine, na več kriminalnih dejanj pri njih pa so močno vplivali tudi družbeni dejavniki, kot so slaba izobrazba, slab socialen položaj, večja populacija moških in manjša vključenost v socialne mreže. (Dekleva, Razpotnik 2002: 50)

Izločenost iz večinske kulture je vplivala na oblikovanje čefurjev kot posebne manjšinske skupnosti. Zavračanje s strani večinske kulture je pri priseljencih vzbujalo občutja manjvrednosti, manjšina pa jih je sprejela in jim omogočala samopotrditev. S krepljenjem skupinske pripadnosti se je krepil tudi njihov občutek pomembnosti, samozaupanja in zadovoljstva, hkrati pa tudi sovraštva do večine, ki jih je obravnavala neenakovredno. Na osnovi zapuščine iz Balkana so razvili lastno, čefursko identiteto, ki je utrjena na odklonilnem odnosu do sistema in dominantne kulture. »Marginalizacija in izolacija etničnih skupin je pogosto in v mnogih pogledih prispevala h krepitvi njihove etnične identitete in njihova kultura je za nekatere manjšine postala "mehanizem odpora".« (Dekleva, Razpotnik 2002: 20)

3.2. Prva in druga generacija priseljencev

Priseljenci prve generacije² so v Slovenijo prišli iz manj razvitih republik bivše Jugoslavije. Izhajajo predvsem iz agrarnega okolja, kjer so bili vzgojeni v duhu patriarhata in tradicionalnih vrednot. Odraščali so v velikih družinah, sestavljenih iz več generacij. Zaradi nizkega življenjskega standarda so kmalu opustili izobraževanje in pričeli delati, prav delo pa jih je že v mladih letih pripeljalo tudi v Slovenijo. V želji po lepšem življenju so se iz vaškega preselili v mestno okolje s povsem drugačno kulturo – iz odprtega in veselega Balkana v zaprto in tekmovalno Slovenijo. Hitro so začutili negativen in diskriminatoren odnos Slovencev, ki je pri njih porajal občutke manjvrednosti. Slovensko družbo so doživljali kot hladno, zaprto, zadržano, nesočutno in nestrpno do tujcev. Zaradi nizke izobrazbe so se zaposlili kot poceni delovna sila in opravljali poklice, kot so delo v proizvodnji, jeklar, čistilka, gostinec, gospodinjska pomočnica. Nekateri so se želeli čim prej prilagoditi novi kulturi in jeziku, zato so se zlahka zlili s službenim okoljem, drugi pa so ostali zvesti domačemu izročilu, kar jim je povzročalo probleme s slovenskimi sodelavci. Zaradi pomanjkanja denarja so bili ob prihodu večinoma nastanjeni v barakarska naselja za samske delavce. Na državna stanovanja so čakali tudi več let, medtem pa so si ustvarili družine in otroke vzgajali v duhu izvirne kulture. Močno jih je pretresla vojna na Balkanu, saj so trepetali za varnost svojih bližnjih, večina pa je v že tako majhnih stanovanjih gostila sorodnike begunce. Nestrpnost in sovraštvo med narodi sta se z Balkana razširila tudi v njihove kroge, kjer sta pred tem vladala jugoslovanska bratstvo in enotnost.

Priseljenci prve generacije so s seboj prinesli »že sprejet in izgrajen sistem vrednot, svoje nacionalne ter kulturne posebnosti in občutek pripadnosti lastnemu kulturnemu okolju, narodu ter domovini.« (Ristovska 2013: 36) Njihova identiteta tudi v novem okolju ostaja skoraj nespremenjena – ohranili so jezik, običaje, način razmišljanja, gestikulacijo in delovne navade, kar je še posebej očitno v čustvenih trenutkih, npr. ob petju, obiskih sonarodnjakov, v sanjah. Pri njih popolna akulturacija – asimilacija še ni mogoča, se pa bolj ali manj uspešno integrirajo v novo okolje. Močno simbolno vez z domovino ohranijo predvsem preko prehrane in glasbe, postopoma pa tudi pri njih prihaja do »prevzemanja slovenskega načina življenja na račun opuščanja nekaterih navad in običajev okolja izvora.« (Ristovska 2013: 45) Ljubezen do domovine je pri pripadnikih prve generacije zelo opazna, a pri nekaterih sčasoma

² Opis priseljencev prve generacije sem črpala iz intervjujev, objavljenih v monografiji *Zdej smo od tu – a smo še čefurji?* (2002) avtorice Alenke Kobolt. Uporabila sem podatke s strani 46–140.

zvojeni, saj se predvsem preko otrok navežejo na Slovenijo, opustijo stike z domom in so zadovoljni s svojim novim življenjem, drugi pa domoljubja nikoli ne opustijo in se ob upokojitvi vrnejo v državo izvora. (Ristovska 2013: 47)

Otroci priseljencev so večinoma rojeni v Sloveniji, a so bili z vzgojo izpostavljeni elementom kulture svojih staršev – razpeti so torej med dve kulturi. Odraščali so v 90. letih prejšnjega stoletja, ko so se na področju Slovenije in Jugoslavije dogajale pomembne spremembe – vojna na Balkanu, osamosvojitve posameznih republik. Vključevanje otroka priseljencev v slovensko družbo v času, ko je Jelinčičeva SNS želela razpisati referendum o dodeljevanju državljanstev priseljencem, ulice pa so krasili grafiti kot: SLOVENIJO SLOVENCEM! in ČEFURJI RAUS!, gotovo ni bilo lahko. Vojna v Bosni in na Hrvaškem je njihov strah le še podžigala in povečevala njihov občutek drugorazrednih državljanov. (Baltić 2008: 309) Vse to je njihovo problematiko le še izostrilo, zato so pri grajenju identitete posegali po kulturi svojih staršev. Solidarnost s svojimi in sovraštvo do nasprotnikov so pri njih porodili zmedene občutke pripadnosti. »Priseljenski otroci oz. mladostniki so torej na splošno socialno prikrajšana družbena skupina, zaradi pogostega slabšega socialno-ekonomskega statusa njihovih družin in zaradi razpetosti med dve kulturi ter s tem povezanih težav pri oblikovanju identitete.« (Dekleva, Razpotnik 2002: 28)

Priseljenci druge generacije se od svojih staršev močno razlikujejo. V Slovenijo se niso priselili po svoji volji, pač pa so bili tu rojeni in izpostavljeni slovenskim socializacijskim vplivom. Imajo višje razvite aspiracije od svojih staršev in težijo k materialnemu uspehu, ob tem pa se bolj zavedajo svoje prikrajšanosti in socialno-ekonomske neenakosti, zato so nad državo gostiteljico razočarani. Njihova ideološka struktura je povsem drugačna. Prva generacija je prinesla s seboj v tujino izgrajen sistem vrednot, svoje nacionalne in kulturne posebnosti, občutek pripadnosti lastnemu okolju, narodu in domovini. V zavesti njihovih otrok pa nastane spoj dveh kulturnih tradicij, jezikov in načinov življenja. To povzroča zmedo na področju njihovih vrednot, vedenjskih vzorcev in lastnih pravic. Prva generacija je z migracijo izboljšala svoj položaj, njeni integracijski vzorci ostajajo večinoma povezani z lastno etnično skupnostjo, stiki z večino pa omejeni na področje dela. Druga generacija pa se mora v večji meri prilagoditi življenju v Sloveniji in se naučiti slovenščine. Odrinjenost v družbi nanjo vpliva negativno, zato doživlja krizo identitete, ki se izraža v agresiji in nezrelem obnašanju. Vzroki za povečano kriminaliteto v njihovih krogih so blokirane poti do uspeha, ki vodijo v občutek podrejenosti, negotovosti, odtujenosti in nižjega samospoštovanja. Otroci

priseljencev so podvrženi veliki razliki med socializacijo v družinskem krogu in širši družbi. Stigma, ki so je deležni v času odraščanja, močno vpliva nanje in se v odraslosti kaže kot zavračanje dela lastne identitete, predvsem narodne. (Dekleva, Razpotnik 2002: 37–43)

3.3. Čefurji kot subkultura

V slovenskem prostoru se čefurji pojavljajo predvsem kot »del v slovenski družbi dobro zasidranega diskurza o čefurjih, v katerega se ljudje vključujejo postopoma in nezavedno tekom socializacije.« (Bajič, Protner 2012: 95) Uniformno podobo čefurja tvori množica stereotipov, ki pa jo subjekti diskurza vidijo kot objektivno realnost. (prav tam) »Sogovorniki so o čefurjih govorili kot o na videz prepoznavni skupini (mladih) ljudi, ki jo lahko opredelimo kot subkulturo. Izraz 'subkultura' se v splošnem nanaša na specifične kulturne prakse, pogled na svet, vrednote, obnašanje, mišljenje, estetsko ustvarjanje in videz manjšinske skupine, ki je kulturno različna od dominantne skupine, znotraj katere se nahaja, a je vendar povezana z njo.« (Bajič, Protner 2012: 97) Popularno stališče lahko kaže na nestrpnost do pripadnikov drugih (sub)kultur, ko močnejši skozi diskurz poskuša obvladati podrejenega. Izraz subkultura je lahko povezan tudi z določenimi etničnimi, spolnimi in drugimi skupinami, pri tem pa je vedno pomemben odnos tako do starševske kot dominantne kulture. Prva oznaka subkulturne pripadnosti je videz (način oblačenja, striženja, ličenja, govorjenja in obnašanja). »Saj jih vidiš, takoj jih prepoznaš!« (Bajič, Protner 2012: 97–98) Pripadniki kulturne večine na splošno verjamejo, »da je vključenost v subkulturo prostovoljna odločitev posameznika za drugačnost od dominantne kulture, torej "Drugost".« (prav tam)

Čefur naj bi bil tisti, ki prihaja iz južnih republik bivše Jugoslavije, potomec druge generacije tovrstnih priseljencev ali le pripadnik določene subkulture. Čeprav narodnost ni odločilnega pomena, je pomembna pri definiranju. Čefurjem se pripisujejo še revščina, pripadnost delavskemu/nizjemu razredu in ekonomska izključenost. Prihajali naj bi iz blokovskih naselij, razlog za njihovo izključenost pa je, da hočejo biti »zajebani«. (Bajič, Protner 2012: 99) Čefurji južno zavijajo in izgovarjajo trdi L, govorijo glasno in uporabljajo srbohrvatizme. Zanje sta značilna dva videza – športen oz. sproščen, ki namiguje na neproduktivnost, in pretirano urejen, ki daje videz uspešnosti. Pri oblačilih posegajo po prestižnih znamkah ali vsaj njihovih ponaredkih, v želji po izstopanju pa pretiravajo z dodatki kot so nakit, gel za lase in parfum. Njihova hoja izraža ponos in samovšečnost, kretnje so odrezave, pogledi pa grozeči. Poslušajo turbo-folk, ki ga radi nabijajo na javnih prostorih. (Bajič, Protner 2012: 100–101)

V očeh večine so povezani z delavskim razredom, revščino in podcenjevanjem družbe, od katerega želijo ubežati. Z zunanjo podobo želijo pokazati, da so uspešni – prestižne znamke dajejo videz bogastva, ki pa je lažen. »Znamke, ki v drugih kontekstih konotirajo bogastvo in uspešnost, v primeru čefurjev delujejo ravno obratno – kot revščina, ki jo hočejo prikriti. Diskurz ne dopušča, da bi bil čefur dejansko uspešen in premožen. Hkrati njihovo zunanjo podobo [intervjuvanci, op. a] berejo tudi kot boj za družbeno pripoznanje, saj jih »cela družba podcenjuje«.« (Bajič, Protner 2012: 102–103) Gre za način upora, ki pa ga družba prepozna kot nelegitimnega. Branje zunanje podobe čefurjev spremljata nelagodje in skrb, saj so znani kot znanilci težav in nasilja. Čefurji so tisti z juga, ki želijo z obnašanjem in oblačenjem poudariti pripadnost svoji skupini, ohraniti lastno identiteto in kulturo. Avtorja sta opazila, da je z diskurzom čefurja povezan predvsem moški, zato ima po njunem mnenju subkultura patriarhalen značaj. (Bajič, Protner 2012: 103)

Do podobnih izsledkov je prišla tudi Živa Bobek (2006: 71–72), ki je raziskovala subkulturo turbo-folka v Sloveniji. Pri njej je namreč opazila tendence antimodernosti, predmodernosti in neokonservatizma ter izrazito patriarhalne vrednote. Turbo-folk, ki je ena od vidnejših karakteristik čefurske subkulture, naj bi ponujal stimulacijo realnega ter vzpostavljajl hiperrealno in imaginarno resničnost, v katero vstopa publika, željna iluzij in uživanja v nerealnem, domišljiji, glamurju, luksuzu in kiču. Gre torej za neke vrste eskapizem, ki glede na položaj članov subkulture ni prav nič presenetljiv. Bobekova (2006: 71–75) je kot značilnosti pripadnikov subkulture naštel tudi popivanje v "kafanah" in uživanje v preprostih, vsakdanjih stvareh. Posamezniki imajo večinoma nižjo izobrazbo, njihove vrednote pa so družina, prijatelji in uspeh v poklicu, ki je povezan z željo po boljšem statusu. Prosti čas namenjajo predvsem obiskovanju sosedov, pitju kave s prijatelji, igranju nogometa v moški družbi in posedanju na klopcah v svojih soseskah.

Pri diskurzu čefurja gre lahko za diskurz pripadnikov narodne večine o manjšini ali diskurz dominantne kulture o subkulturi, vedno pa gre za poskus obvladovanja in nadziranja. (Bajič, Protner 2012: 106) Gre za člana subkulture, ki je s strani družbe zaničevan in se želi s pomočjo subkulture privzdigniti. Ta pa je s strani družbe zasmehovana, saj velja za motečo, pretirano, nezaželeno. Sam boj je v slovenskem nacionalnem prostoru devianten, saj nasprotuje asimilaciji. Ta je obvezna, a hkrati nemogoča, saj nasprotje med nami in čefurji služi nenehni simbolni konstrukciji skupnosti »Slovencev«. (Bajič, Protner 2012: 107)

4. Čefurji v romanih *Čefurji, raus!* in *Jugoslavija, moja dežela* Gorana Vojnoviča

4.1. Vojnović, čefurji in slovenska javnost

Goran Vojnović je s svojim romanom *Čefurji, raus!* močno zaznamoval slovensko javnost. Ponudil nam je vpogled v kulturo čefurjev, priseljencev iz držav bivše Jugoslavije, ki že desetletja soustvarjajo slovenski nacionalni prostor, a so pogosto odrinjeni na rob družbe in izpostavljeni površinski presoji na podlagi ponarodelih stereotipov in predsodkov. Z Vojnovićem pa so bili le ti prepoznani kot neustrezni in diskriminatorni, roman pa se je uveljavil kot »prvi in edini "avtentičen" zapis o imigrantski problematiki, delo "avtentičnega" člana imigrantske skupine, napisano v žlahtnem "avtentičnem" jeziku.« (Kosmos 2008: 231) V primerjavi s *Čefurji* je tudi sicer hvaljen in slavljen Skubičev *Fužinski bluz* »sedaj dobil oznako zgolj jezikovnega in estetskega poskusa.« (prav tam) V nemilosti so se prav tako znašli mediji, ki s tipiziranimi liki prispevajo k utrjevanju in legitimizaciji stereotipov. Le kdo ne pozna vratarja Vesota, ki ga je odlično upodobil Jernej Šugman, ali Lucije Čirović kot čistilke Fate? Z Vojnovićem pa so bili tovrstni karakterji izpostavljeni kot površinski in namenjeni zgolj smehu ob južnjaškem naglasu in značaju priseljencev. Goran Vojnović je v očeh javnosti postal pooblaščen predstavnik t. i. čefurske skupnosti, njegov roman pa povsem realističen opis življenja čefurja. Kot takega ga je sicer označil tudi avtor sam (Horvat 2013: 40), njegovo vabljalnost pa je opazil tudi Stabej (2009: 123), ki opisuje, da nas pri branju »skoraj premaga skušnjava in začnemo brati roman tako rekoč kot objektivno poročilo o razmerah.« Jasna Zavodnik (2010: 40) opisuje, da sta realnost in fikcija v romanu tesno prepleteni in neločljivi. Roman deluje dokumentaristično, bralec tematiko pozna tudi iz realnega življenja, zato se je toliko lažje vživeti v zgodbo in pozabiti, da pravzaprav beremo fikcijsko delo. Dokaz je tudi tožba Vojnovića zaradi "obrekovanja in razžalitve" policistov v romanu, ki jo je vložil sam namestnik generalnega direktorja policije Matjaž Šinkovec, a jo je kasneje po ogorčenem odzivu javnosti na pobudo takratne ministrice za notranje zadeve Katarine Kresal tudi umaknil. Vojnović je s slikanjem čefurske skupnosti nadaljeval tudi v svojem drugem romanu, *Jugoslavija, moja dežela*, ki je bil sicer manj odmeven, a je prispeval k utrjevanju Vojnovićevega statusa kot znanilca čefurske realnosti.

Vpliv in pomembnost čefurske tematike pri Vojnoviću za slovensko javnost sta me vzpodbudila k raziskovanju njegovega prikaza čefurjev. Kljub realističnosti romanov namreč ne smemo pozabiti, da so njuni opisi podani skozi subjektivno prizmo prvoosebnega

pripovedovalca, ne zajemajo celotne slike in vsebujejo vrednostno sodbo. V svojem diplomskem delu sem se zato odločila izpostaviti prikaz čefurjev v obeh Vojnovičevih romanih, ga podpreti s teorijo in opozoriti na njegove pomanjkljivosti.

V svojem delu pogosto uporabljam izraz *čefurji*, ki sem se ga po vzoru preučevanih raziskovalcev odločila pisati brez navednic in v navadnem tisku. Beseda čefur je v svojem izvoru zaznamovana, saj vsebuje negativno konotacijo manjvrednosti. Slovensko zmerljivko pa so priseljenci kmalu vzeli za svojo, z njo definirali svoj obstoj in jo pretvorili v vir ponosa. Kot tako jo je v širšo javnost prenesel Vojnovič sam, ki izraz čefurji popolnoma neobremenjeno uporablja v svojih delih in intervjujih. Zdi se mi, da nezaznamovana raba besede čefurji prispeva k težnjam po razbijanju z njimi povezanih stereotipov in predsodkov. S tem ko jo očistimo negativne konotacije, do skupnosti vzpostavimo drugačen, enakovreden odnos, h kateremu stremim tudi sama.

4.2. Pripovedovalec in preseganje stereotipov

Goran Vojnovič nam s svojima romanoma ponuja subjektiven vpogled v čefursko skupnost. Pripovedovalca obeh del sta odrasla v Sloveniji, a sta globoko navezana na Balkan – Marko je sin priseljencev iz Bosne, Vladan pa se je rodil in do enajstega leta živel v Puli, zato ju prištevamo k drugi generaciji priseljencev. Njuna pripoved se čefurjev loteva "od znotraj" in zajema njihov odnos do sebe in ostalih čefurjev, pogled na Fužine kot čefurski geto, odnos do Slovencev in življenja v Sloveniji ter razmerje priseljencev do Balkana kot mesta njihovega izvora.

Vojnovičevo pripoved zaznamuje kritika, ki ne prizanaša niti večinskemu prebivalstvu niti manjšini. Ne le v Vladanovi, pač pa tudi v Markovi pripovedi lahko poleg najstniške opazimo tudi zrelejšo, kritično perspektivo. Oba opozarjata na neenakopraven položaj priseljencev v Sloveniji, a sta do njih hkrati nepopustljiva in glasno obsojata njihov tradicionalizem, narcisizem in neprilagojenost. V njunih pripovedih se čefurska problematika prepleta z iskanjem lastne identitete med mladostniško, čefursko in slovensko.

Predvsem v povezavi s prvim romanom, *Čefurji, raus!*, so se v javnosti pojavljale številne kritike Vojnovičeve obravnave čefurske tematike, ki naj bi bila enostranska in omejena. Omenjen roman temelji na stereotipih o čefurjih, saj mu ti služijo kot motivacija in vstop v

posamezna poglavja. Harlamov (2008: 89) ob tem opozarja, da »pripovedovalec prav vsem prikimava, jih potrjuje«, hkrati pa jih nikjer ne ironizira, kritično pretrese ali celo zanika. Negativno sporočilo romanu pripisujeta tudi Bajič in Protnerjeva (2012: 105), ki pojasnjujeta, da zaradi ujemanja reprezentacije čefurjev s predsodki večinskega prebivalstva »potrjuje in legitimizira diskurz o čefurjih, saj je subjekt diskurza (pripovedovalec) kar čefur sam.« Marko čefurje vidi zgolj kot izločence na robu družbe, neprilagojene in nesrečne, raziskave pa pravzaprav kažejo, da se predvsem druga generacija priseljencev večinoma uspešno vključuje v slovensko okolje in v njem brez problemov funkcionira. (Dekleva, Razpotnik 2002: 200) V zagovor je romanu lahko Markova starost, ki zagotovo vpliva na njegova opažanja. Marko namreč izhaja zgolj iz svojih prepričanj in pogledov na svet, ki so zaradi njegove mladosti še omejeni, ter se ne trudi biti objektivni in absolutni pripovedovalec. Marsikateri bralec pa je v njegovi ironični drži in razlaganju ozadja videl prav poskus preseganja stereotipov in opozarjanje na ksenofobičnost Slovencev. Iva Kosmos (2008: 233) tako meni, da pri Vojnoviću »ne gre za potrjevanje stereotipov, temveč za eno najbolj prebranih taktik razbijanja utrjenih pomenov in interpretacij. /.../ Paradoksalno gre prav za to, da uporabimo taktiko samega stereotipa/mita, se postavimo v njegovo kožo, uporabimo njegov govor, geste in obleko ter pod isti označevalec hitro podtaknemo drugačen miselni koncept, ki bo pri ciljni publiki povzročil če že ne novega razumevanja, pa vsaj zmedo pri starem.« Strinjam se, da skuša Vojnović stereotipe preseči, jih zamajati in da uspešno razlaga vzroke, ki ležijo za njimi. Njegovo delo je v javnosti vzpodbudilo številne polemike o zakoreninjenih pogledih na družbene manjšine in preseganju le teh ter bo na dolgi rok gotovo prispevalo k odpiranju družbe. Hkrati pa njegov prikaz čefurjev skozi stereotipe kljub njegovim dobrim namenom slednje žal res potrjuje in (kot del le tega) prispeva k utrjevanju diskurza o tej manjšini. Pri tem upravičuje predsodke predvsem tistih bralcev, ki si za drugačen pogled ne prizadevajo, kritični bralci pa se te nevarnosti zavedajo, o njej razmišljajo in jo zaobidejo.

4.3. Čefurji

Vojnović v romanu *Čefurji, raus!* bralca v svet čefurjev vpelje z medbesedilnim motom, v katerem izvemo, da so čefurji priseljenci iz južnih republik nekdanje Jugoslavije ali njihovi potomci. Od pripadnikov večinskega dela populacije se razlikujejo po nizkem čelu, skupaj raščenih obrveh, poudarjenih ličnicah in močnejši spodnji čeljusti. Zanje je značilno, da ljubijo lagodno življenje, alkohol, ženske, nogomet in kič, veliko preklinjajo ter so pogosto

agresivni brez pravega razloga. Življenju v slovenski družbi so nasploh slabo prilagojeni in zato med večinskim prebivalstvom nezaželeni.

Čefurji izvirajo iz ruralnih delov Balkana, ki jih globalizacija in modernizacija še nista dosegli. Vzgojeni so bili v skladu s tradicionalnimi vrednotami, ki so jih ohranili tudi po selitvi in jih prenašajo na svoje otroke. Živijo po principih patriarhata, kjer imajo moški glavno besedo, cenijo delo bolj kot izobrazbo in niso vešči upravljanja z novejšo tehnologijo. Čefurji tako »niso za računalnike«, glasbo poslušajo na original kasetah, z dvigali v blokih pa so se prvič srečali šele ob prihodu v Slovenijo. Svojo navdušenost nad novo iznajdbo ob selitvi na Fužine opisuje že Vladan, Marko pa je zaradi maminega strahu pred neznano tehnologijo do drugega razreda osnovne šole moral hoditi po stopnicah. Življenje v Sloveniji ni močno vplivalo na njihovo ideologijo, ki jo uspešno prenašajo tudi na svoje otroke. Ti so od staršev prevzeli tudi prepričanje, da je pitje alkohola normalno in neškodljivo, droge pa so nevarne in se jih je potrebno izogibati v širokem loku.

»Itak nikoli nisem štekal te čefurske logike, da je alkohol zakon, droge so pa smrt. Ampak to je najbrž zato, ker so vsi naši fotri pa matke seljačka djeca, in kaj oni vejo, kaj so to droge. Oni so v času seksualne revolucije pa elesdeja hodili na lokalne seljačke pijanke in svadbe, pa pili konjak Zvečevo, pa lokalnim pevaljkam zatikali dinarčke medu sise. Kaj so oni vedeli, kaj je to marihuana. A vse vrste rakije so sprobali že pri šestih letih. Ampak rakijo pijejo vsi v selu, in to na veliko. Če gremo dol k našim, to je ga pije u božu mater, samo da se usedeš, že je rakija na mizi in že se pije. A če bi jaz rekel dol, da sem v lajfu potegnu dim trave, pa to bi me zgazili. /.../ A da litar rakije zvrnem na eks, potem bi pa bilo: »Tooo, momčino, nek se zna, da si Đorđić! Ožeži!« In tudi nam štirim genialcem ni nič lažjega kot to, da se ga prijemo. Pa ajde kakšen dim. A da kdo omeni trde droge, ne daj bože heroin, to bi vsi samo gledali. I mi smo ti seljačka djeca.« (Vojnović 2008: 49)

Ženska je pri čefurjih vedno podrejena možu, njena naloga je, da vzgaja otroke, kuha in pospravlja. Mame svojim hčerkam že v otroštvu vcepijo prepričanje, da se morajo poročiti, zato le te na vse načine skušajo ugajati moškim in vzbuditi njihovo pozornost. Družice Duši na poroki delijo brezkončne nasvete za »uspešno življenje s pravim Srbom«, Marko pa nemočno opazuje trpečo Samiro, ki je odvisna od moževega denarja in zato prenaša njegovo izživljanje, varanje in zanemarjanje. Zakon je za čefurje vrednota, ločitev pa največja sramota.

»Itak da če čefurju omeniš ločitev, rata bled ko sir. Ločitev je za čefurje totalna štala. To je najhujša pizdarija od vseh. Še Slovenske Konjice so manjša jebancija. Ker se čefurji ne ločujejo. Njih samo smrt lahko loči. Ločitev ni opcija, ker sta poroka pa familija največji svetinji. Kako boš šel dol pa rođakom razložil, da si se ločil. Ne moreš. Oni tega ne štekajo. Imaš ženo, imaš otroke in vsi skupaj živijo to gasterbajtersko življenje v garsonjeri, dokler v penziji ne prideš z ženo živet v bajturino s tremi štuki nekje sredi Bosne, ki si jo gradil celo jebeno

gasterbajtersko življenje. Kaj boš, če se ločiš? A boš živel sam v tisti bajturini? A boš sam sebi kuhal, pral, pomival? To se suje cel čefurski sistem. Život je zajeban, ampak če imaš ženo, lahko njo kriviš za vse. To je čefurska mentaliteta. Vse ženske so iste in zakaj bi menjal eno za drugo, če zna prva dobro kuhat. Ločenec je pa za čefurje enako kot največje siroče. To, da te žena pusti, je za njih največja sramota od vseh. /.../ Po mojem lahko v Bosni ločenci uveljavljajo status invalida in dobivajo podporo države. Ostavila ga žena! in Ostao bez obje ruke!, to ti je nekje ista stvar. (Vojnović 2008: 142)

Za čefurje je značilen mačizem – moški morajo biti kot glava družbe močni, samozavestni in neomajni. Nič jim ne sme priti do živega, svoja čustva skrivajo pred ostalimi in se ves čas pretvarjajo, da so »najjači«. Obnašajo se, kot da vejo vse o vseh, ponosno hodijo po Fužinah in žvižgajo za dekleti. Čefurji se nikoli ne pogovarjajo o resnih stvareh, seksu ali problemih. Odsotnost prave komunikacije maskirajo v zafrkavanje in smeh, ki pa sta le slepilo za pomanjkanje podpore in razumevanja. Tudi doma ni nič bolje, saj se družinski spori rešujejo z ignoranco in tišino, vse »zbog mira u kući«.

Čefurji se v Sloveniji niso dobro asimilirali. Že po videzu izstopajo iz množice oziroma jih, kot ugotavlja Marko, »ne moreš [jih] sfalit pa da se ubiješ.« (Vojnović 2008: 51) Poleg načina življenja ohranjajo tudi svoj jezik, slovenščina pa jim v večini povzroča velike težave.

Vladana njihovi problemi pri izgovarjanju najpreprostejših besed spravljajo v smeh, a čefurji pri svojem življenju in delu nimajo veliko stikov s Slovenci, od katerih bi se jezika lahko naučili. Opravljajo nižja, manj cenjena dela, ki se jih večinsko prebivalstvo ogiba, zaradi pomanjkanja denarja pa tudi v prostem času ne zahajajo v družbo. Pri opraviilih se vedno zanašajo na veze in poznanstva znotraj čefurske skupnosti. Vladan pri svojem bosanskem mehaniku na račun svojega porekla vedno dobi popust, Dragan pa Duši preko čefurskih vez uredi dovolilnico za parkiranje, da ji ni treba plačevati garažne hiše. Po vzoru Balkana vozijo le nemške avtomobile, večinoma stare golfe ali ople.

Čefurji živijo v slabih razmerah. V Slovenijo jih je pripeljala želja po lepšem življenju, tu pa so našli le težaško delo, izgubljen potencial in iskanje pozabe v alkoholu. Pitje rakije ob nabijanju jugoslovanskih hitov je pri čefurjih stalnica. Pretiravanje z alkoholom pogosto vodi v vandalizem in nasilje, saj v njih prebudi posebne vrste živalskosti. »Ta čefurski primitivizem, prfuknjen, vulgaren, nagravljen, bolan, ta balkanski morbidni narcizem ti je na nek čuden način vedno kul, ko ti tako živalsko dogaja ali ko si pijan kot mamba. To je nekaj genetskega v nas, vsaj v čefurjih.« (Vojnović 2008: 19)

Čefurji so nacionalisti, kar je očitno tudi iz premnogih nacističnih in rasističnih kletvic v obeh romanih. Vladanu sošolec Daniel natančno razloži pravila in pomembnost nacionalizma, saj dobro ve, »od kod je kdo, iz katere bosanske, hrvaške ali srbske vasi so se v skladišče Saturnusa ali za tekoči trak Yulona pritepli njegovi starši, in doma mu je oče Samir z veseljem pojasnjeval, karkoli mu glede tega ni bilo najbolj jasno.« (Vojnović 2011: 154) Nacionalizem je pri čefurjih močno povezan z nogometom, saj nogometne klube izbirajo in se z njimi identificirajo glede na narodnost, je pa tudi edini, ki tovrstne razlike lahko preseže. Ko napoči ura telovadbe Vladan, Daniel in njuni sošolci pozabijo na imena očetov in družno dirjajo v telovadnico, da bi igrali nogomet, "nedeljskega fuzbala" pa se množično udeležujejo tudi prebivalci Fužin najrazličnejših narodnosti.

Oba pripovedovalca se srečata tudi s posebno vrsto čefurjev – čistokrvnimi Slovenci mlajše generacije, ki se skušajo s trenerkami, nabijanjem turbo-folka in popačeno govorico zlititi z »onimi od dol« in dvigniti svoj status v družbi.

»Niso mogli biti starejši od šestnajst let in plesali so nekaj, kar bi verjetno moralo biti podobno kolu. Bilo je očitno, da pripadajo generaciji, navlečeni na idejo Balkana, ki je uspela med seboj pomešati vse, kar se je pomešati dalo. Vuka in Radovana Karadžića, Sinišo in Dražo Mihajlovića, Lepo Breno in *Lepa sela lepo gore*, Srebrna krila in Srebrenico. Njim je bilo vse ravno. Važno je bilo samo, da so takšni kot oni od dol, da se oblačijo kot oni od dol, da govorijo kot oni od dol in da se zabavajo kot oni od dol.« (Vojnović 2011: 147)

4.4. Fužine

Blokovsko naselje Nove Fužine je bilo zgrajeno v času najbolj intenzivnega priseljevanja v Slovenijo – v drugi polovici 70. in v 80. letih. Po ocenah tam živi vsaj 18 tisoč ljudi in je najgostejše poseljeno območje v Sloveniji. (Pavičić 2009:183) V tem naselju biva večji delež neslovenskega prebivalstva, saj je tam precejšnje število t. i. solidarnostnih stanovanj, ki so bila namenjena prebivalcem z nižjimi dohodki. Fužine so v očeh Slovencev hitro prerasle v čefursko sosenko, tovrstna getoizacija pa s sabo vedno nosi stigmo, ksenofobijo in rasizem. Problemi, s katerimi se srečujejo stanovalci, so slabo vzdrževanje stanovanjskih objektov in zunanjih površin, vandalizem na otroških igriščih, velika stopnja brezposelnosti in slaba izobrazba, revščina, kriminal v obliki preprodaje drog ter pomanjkanje športnih, kulturnih in drugih družbenih dejavnosti za mlade. (Planišček 2012)

Dušan selitev Vladana in Duše pospremi s komentarjem: »Svoji k svojim.« (Vojnović 2011: 135) Z njim izrazi splošno razširjen sloves Fužin kot čefurskega geta, na katerega Slovenci

gledajo s prezirom in podcenjevalnim odnosom. »Zakaj so te Fužine tak kurac od naselja, da te vsi gledajo kot kriminalca, če si s Fužin?« (Vojnović 2008: 106)

Kljub preziru večinskega naroda so se čefurji na Fužine navadili in jih vzeli za svoje. Vladan Dragana označi za pravega Fužine patriota, Marko pa svojo navezanost nanje odkrije šele ob odhodu v Bosno. Življenje v tej soseski ima pridih ruralnega, saj se čefurji nikoli niso povsem prilagodili življenju v mestu. Damjanović tako sredi belega dne malo potrebo opravi kar na precej obiskani potki ob Ljubljani, Samira pa svoje otroke kliče z glasnim dretjem. »To dretje čez cele Fužine je mene vedno nerviralo, samo kaj ve Samira, da ni več na selu pa da to njeno dretje odmeva po celem naselju. To so te seljački fazoni, ki jih ne moreš spremenit. To se rodiš tak in si do smrti isti.« (Vojnović 2008: 92) Čefurji imajo na Fužinah sosede in komšije. V prvo skupino večinoma sodijo Slovenci, do katerih čefurji gojijo nezaupljiv in rivalski odnos. Sosea Banjac se omehča, šele ko izve, da Vladan in Duša prihajata iz Pule, Vladanov pozdrav v slovenščini pa jo ponovno odvrne na hladno in sumljivo distanco. Komšije so po drugi strani sosedje čefurji, s katerimi gojiš prijateljske stike in pri katerih si vedno dobrodošel. Taki so tudi Markovi sosedje Ristići. »Oni so naše komšije, ker k njim lahko greš, kadarkoli hočeš, če si pozabil ključke od stanovanja, ali če v nedeljo zvečer rabiš jajca, ali pa če Radovan ne more gledat kake fuzbal tekme, ker gleda Ranka neke svoje gluposti, pa gre potem k Boletu. Pa ko Bole slavi slavu, gre Radovan k njim in se ga ubije ko živala.« (Vojnović 2008: 68) Del čefurske tradicije na Fužinah so tudi velike balkanske poroke in gastarbajterji iz Avstrije, ki Marku pijejo živce s postavljanjem in (verjetno lažnim) hvalisanjem, Vladan pa na Dunaju nasprotno v njih najde uteho, saj mu v tujem okolju predstavljajo domač element.

Čefurji so na fužinah razvili poseben jezik, fužinščino,³ ki je nastala tako, da so se »naučili malo slovenščine, pozabili pa malo čefurščine in so zdaj govorili neko mešanico.« (Vojnović 2008: 15) Pri fužinščini gre torej za prepletanje slovenščine in nekdanje srbohrvaščine, katerega intenzivnost se spreminja glede na kontekst in govorce. Marko za pogovor z vrstniki uporablja pretežno slovensko izrazje in skladnjo, v katere so vpleteni določeni srbohrvatizmi,

³ S fužinščino v romanu *Čefurji, raus!* se je ukvarjalo že veliko raziskovalcev, zato sem se odločila, da ji v svoji diplomski ne bom namenila večje pozornosti, pač pa sem se želela bolj posvetiti drugim, še ne raziskanim vidikom čefurske tematike.

pa tudi kletvice, germanizmi, anglizmi in ljubljanski slengovski izrazi. S starši se nasprotno večinoma pogovarja v bosanski srbščini, ki prevlada tudi ob njegovem čustvenem zlomu.

»Posedanje pred blokom je fužinski nacionalni šport. Najbrž je tako v vsakem naselju, ampak na Fužinama je ta panoga razvita do maksimuma. Jebiga, majhna stanovanja, velike družine, napeti odnosi, nizek standard.« (Vojnović 2008: 28) Klopi niso na Fužinah nikoli prazne. Mladi se v prostem času zbirajo pred bloki, debatirajo o nepomembnih temah in oprezajo za sosedi. Na Fužinah tako nič ne ostane skrito, vsi samo čakajo, da se kaj zgodi in imajo snov za ogovarjanje. Soseska svojim stanovalcem ne ponuja nobene intimne – strnjeni bloki, obilica stanovanj in tanke stene pomenijo stalen hrup, ki prihaja iz sosednjih stanovanj ali z ulice. Družinski prepiri so javna zadeva, mir pa je na Fužinah samo zjutraj, ko vsi delajo. Okolica in igrišča so zanemarjeni, saj vanje nihče ne vlaga. Mladi zato zapadejo v kriminal in droge, ki so dostopne na vsakem vogalu. Preprodajanje mamil in ukradene robe je med čefurji zelo priljubljeno in marsikomu na ta način uspe obogateti. Uspelo je tudi Danielu, Vladanovemu sošolcu iz osnovne šole, ki ima več dobrih avtomobilov, veliko hišo, dve leti pogojne, dve družini, avtopralnico in pisarno v »šiptarski slaščičarni«. Policijska posredovanja so na Fužinah stalnica, a policisti vedno zgrešijo velike ribe in se poženejo za malimi, zato se nič ne spremeni. Starejša generacija raje kot po drogah posega po alkoholu, ki je del čefurske tradicije. Alkoholizem je na Fužinah zelo razširjen in povezan s celodnevним popivanjem v Kubani, zakajenem lokalu z »muziko za starce«, od koder čefurje proti večeru zvlečejo šele najstniški sinovi. Fužine so naselje nesrečnih, neizpolnjenih in nervoznih ljudi, ki živijo drug na drugem in se ne morejo rešiti iz svoje situacije.

»To so te fužinske družinske scene. V vsakem od teh milijon fletov lahko v vsakem trenutku počti i gotovo. Vsi so zjebani, nervozni, nesrečni, slabo plačani, vsi so u govni do guše, kot bi rekel Radovan. In vsakemu od milijon Fužinčanov lahko pukne film. Ni zadovoljnih in srečnih Fužinčanov, ker če bi bili srečni in zadovoljni, ne bi živeli na Fužinah. To je dejstvo.« (Vojnović 2008: 144)

4.5. Čefurji in Slovenci

»Nimamo mi pa Slovenci šans. Vse se začne, že ko smo klinici in njim starci berejo jebene Pedenjpede pa Muce Copatarice, nam pa Ježeve Kućice pa Grge Čvarke. In od tam naprej gre vse v kurac. Vsak gre v svojo stran in ni ga boga, ki bi nas združil. Lahko se mi kao družimo pa štekamo pa neki izigravamo kolege pa to, samo ne moremo se pa zares poštekat. Tako bratski. Nimamo istih stvari v krvi in gotovo. Mi smo čefurji in oni so Slovenci in to je to. Jebiga. za vse sta kriva Branko Čopić pa Jovan Jovanović Zmaj.« (Vojnović 2008: 67)

Kulturna razlika med čefurji in Slovenci je prevelika, da bi se lahko resnično ujeli. Čefurji so strastni, ponosni in s svojo prepotentnostjo popolno nasprotje slovenski mentaliteti poražencev. Uspešno asimilacijo jim po Markovem mnenju preprečuje že potreba po identifikaciji z dobrim lokalnim nogometnim klubom, ki pa ga v Sloveniji ni mogoče najti. Vladan ob vstopu v gimnazijo slovenske sošolce vidi kot najbolj brezskrbne otroke na svetu, ki se ne ukvarjajo z vojno na Balkanu, poboji ali sovraštvom med narodi. Vladana zaradi njegovega imena in življenja na Fužinah gledajo s strahospoštovanjem. Podobno nasprotje vidi v Nadji, ki je odrasla v ljubeči družini brez problemov pri vključevanju v družbo, oblikovanju identitete ali preživljanju zaradi revščine. Slovenci in čefurji živijo popolnoma drugačna, vzporedna življenja, ki se le redko sekajo. Marko košarkarje Olimpije opiše kot mamine sinčke, »murgelske pedrčke«, ki so si članstvo kupili s podkupninami, Dejanu pa se selitev v Slovenske Konjice zdi hujša od zaporne kazni. Edina lastnost, ki so jo čefurji prevzeli od Slovencev, je ignoranca. Ljubljano za ignorantsko mesto označi že Vladan. »Tukaj živim bitjem je pač v življenju laže, če je vse normalno, če je vse, na kar naletijo, tako vsakdanje, tako običajno.« (Vojnović 2011: 18) Tudi čefurji na Fužinah te pustijo pri miru in se pretvarjajo, da se ne menijo zate, v resnici pa te ves čas opazujejo, preučujejo in ogovarjajo za hrbtom. Vsi o tebi vedo vse, a nihče ti nič ne reče.

Slovenci in čefurji v resnici »nimajo šans«, ker imajo drug do drugega izrazito odklonilen odnos. Slovenci čefurje podcenjujejo, vidijo jih kot nekulturne, neizobražene in neumne posameznike, ki so nadarjeni le za igranje nogometa in ukvarjanje s kriminalom. Do njih gojijo nezaupanje in celo strah, saj jim kot potencialni lopovi predstavljajo nevarnost. Marko se s tovrstnimi predsodki sreča v gostilni Pri Babniku, ko njega in prijatelje natakara ves čas sumljivo opazuje. »Prav videl si njen pogled, ko nas je gledala in si mislila, da bomo po kosilu spizdili ven. Saj smo res spizdili, ampak ni to fora. To, da te gleda, kot da si lopov, še preden sploh si lopov. In tako nas vedno vsi gledajo. Vedno vsi samo gledajo, kaj smo spizdili pa kaj bomo rasturili pa koga bomo nalemali. (Vojnović 2008: 33–34) Zahteva Slovencev po asimilaciji priseljencev se Marku kaže kot izredno selektivna. Posloveniti namreč želijo le tiste prišleke, ki so uspešni in državi v ponos. Tako imajo na športnih straneh vsi Nesterovići trdi č, v črni kroniki pa vsi Hadžihafisbegovići in Đukići izvorna đ in ć. »Še podebljali bi radi te naše črke, da se ja ve, da so samo čefurji lopovi.« (Vojnović 2008: 67) Vztrajanje Slovencev pri asimilaciji se Marku na splošno zdi povsem nerazumljivo. »Slovenci ful pizdijo, če kdo ne zna slovensko govorit, ampak ne vem, kaj bi jim pomagalo, če bi vsi Pešići znali slovensko. A bi se radi z njimi pogovarjali?« (Vojnović 2008: 136) Verjetno res ne, saj

je že Mariji, Vladanovi babici in čistokrvni Slovenki, jasno, da se s »takšnimi ljudmi« pač ne spodobi pogovarjati.

Čefurji se sovražne nastrojenosti Slovencev zavedajo in jim jo tudi vračajo. Do slovenske kulture, jezika in tradicije čutijo izrazit odpor. Marko se z družbo posmehuje prijatelju, ko ta uporablja zapletene slovenske izraze, Draganovi sorodniki pa niso prav nič navdušeni nad njegovo izbiro slovenske žene. Radovan s slovensko sosedo bije srditi boj, nezaupljiv pa je tudi do povsem prijetne sosedske družine, ki je zanj preveč slovenska in se preveč ukvarja sama s sabo. Čeprav imajo vsi mladi probleme s starši, je najbolj nasrkal Dejan, čigar mama Sonja je »zajebana v nulo. Slovenka pač.« (Vojnović 2008: 73) Mnenje čefurjev o večinskem narodu je lepo razvidno iz Enesovega odziva na Vladanovo vprašanje o ceni popravila avtomobila: »Se bomo dogovorili, moj Vladika. Ljudi smo, nismo Slovenci.« (Vojnović 2011: 32) Njihovo sovraštvo izvira prav iz zatiranja s strani večine, ki so mu ves čas podvrženi. Marko Center strokovnih vidi kot slovenski plan za načrtno maltretiranje »tistih na –i« . Dijaki nimajo na tej šoli nobenih pravic. »Ne jebejo oni pravil pa to. Mi smo ološ in z nami lahko delajo, kar hočejo. Da narediš Center strokovnih, moraš biti genijalac. Ker ni, da ti bo kdo pomagal pa da ti bodo dali čas, da se naučiš pa to. Njim je cilj čim več čefurjev ubiti u pojam, kot bi rekel Radovan.« (Vojnović 2008: 122) Mali čefurji se z manjšinsko problematiko srečajo že v osnovni šoli, ko zaradi neznanja jezika ne morejo slediti pouku in v strahu, da jih bo kdo kaj vprašal, sedijo čim dalje od navdušenih slovenskih šolarjev. »V zadnji klopi pa potem v totalnem strahu sedijo mirni do konca petega ali šestega razreda, ko se jim od vsega strahu pa jebancije ne odklopi, pa potem poblesavijo in začnejo delat pizdarije in jebat vse po vrsti v glavo.« (Vojnović 2008: 123) Življenje v tuji državi čefurje navdaja s strahom in občutkom manjvrednosti. Marko je za voditeljico dovolj dober šele, ko ta obleče trenirko in se vsaj simbolno spusti na njegovo raven. Sistem ščiti in podpira Slovence, nad čefurji pa se na najrazličnejše načine izživlja. Policaji dopuščajo kriminal na Fužinah, Marka in Acota pa zaradi pijanskega razgrajanja nečloveško pretepejo. Čefurji so prepuščeni samim sebi in zato razvijejo ofenzivno opozicijo. Nikomur se ne pustijo »zajebavati« in ne smejo pokazati svojih šibkosti, saj bodo v nasprotnem primeru nastradali. Nedolžno draženje Slovencev jim daje občutek moči, ki jo v vsakodnevnem življenju tako pogrešajo. Marko uživa v nabijanju glasbe v avtu s spuščeniimi šipami ob počasni vožnji, saj ga sovraštvo mimoidočih takrat ne more doseči. »Noben ti nič ne more in si lahko pameten in si lahko čefur, če jim paše ali pa ne. /.../ Močen si. To je to. /.../ Nimaš nobenega takega glupega občutka, kot ko te vprašajo, a je Đorđić z mehkim ali trdim č, pa od kje so tvoji starši, pa ko ti

slovarca pred celim klasom najavi, da v eseju uporabljaš hrvatizme.« (Vojnović 2008: 97)

Družba čefurje dojema kot neizobražene zgube in se ne trudi iskati njihovih talentov.

Frustracije zaradi neuspeha in nezmožnosti uveljavljanja čefurje privedejo do izbruha in upora proti diskriminaciji. Za Marka je to zažig kosovnega odpada, ki ga posveti svojim prijateljem, večnim poražencem v očeh večine.

»In zato je ta ogenj za vse nas štiri in za vse, ki so nas jebali v glavo, ker nam ni šla ta šola pa nam niso šli krožki pa nam ni šla jebačina pa nam niso šli biznisi pa nam niso šli kurci turci in pičke materine. Poglejte si zdaj ta ogenj, mamicu vam vašu nabijem na njega. Najjači smo, najjači. /.../ Eni imamo drugačne materine jezike pa drugačne talente. Ampak smo pa vsi talentirani in vsi lahko delamo velike stvari. Ne samo vaši odličnjaki. Ampak to vas ne zanima. Jebe se vam za nas šugave čefurje iz zadnje klopi. Mi smo za vas samo tisti na –ić!« (Vojnović 2008: 151–152)

4.6. Odnos do Balkana

Čefurji v Balkanu vidijo nasprotje zaprte in hladne Slovenije. »Ko greš dol, te vsi sprejmejo, ko da si največji car, samo zato, ker si njihov. Takoj ti dajo vse, kar imajo, čeprav noben nima za živeti.« (Vojnović 2008: 66) Vsi so odprti in sproščeni, ni jih sram pokazati svojih čustev in ranljivosti. Čeprav so med vojno trpeli, nihče ne »jamra«, pač pa so nasmejani in uživajo življenje. Ljudje si pomagajo med sabo, hodijo drug k drugemu na obiske in pijejo kavo, ne da bi se morali vnaprej napovedati. »Znajo se veselit, pojejo, objamejo se pa poljubijo.« (prav tam) Drug drugemu pomagajo v stiski in bolj kot vse cenijo svojo družino in sorodnike.

»Familija je tam zakon. Ni tam tako, da ne govorijo med sabo. Saj se kregajo, ampak ni isto. Na koncu se vsi poljubijo pa še vedno so familija in še vedno se imajo radi in vse. To je meni zakon. Tukaj pa samo vsi gledajo sami nase, pa da imajo oni dovolj, pa dober avto, pa bajturina, pa ne jebejo brate, sestre, tete, strice. Folk ni odprt. Zato pa niso srečni. Zato pa samo neki jamrajo. (prav tam)

Pomen »familije« na Balkanu spoznata tudi Vladan in Duša, ko ju Nedeljkov bratranec Danilo nesebično gosti v svojem majhnem stanovanju. Tudi Vladan ob spominih na svoje odraščanje v Puli podaja podobno sliko odprtega in sproščenega življenja. Čefurske družine svoje južne sorodnike obiščejo vsaj enkrat na leto. Marko in Vladan ob tem opisujeta težave s cariniki, lovci na »švercerje kajmaka in sušenega mesa«, ki z nezdravo mero nacionalizma pregledujejo zelene karte in sumljivost popotnikov ocenjujejo glede na njihova imena. Ob obiskih na jugu se čefurji sprostijo, zabavajo in lažje povežejo tudi s svojimi starši. Marko opisuje, da njihova družina najbolje funkcionira prav v Visokem, ko se v družbi sorodnikov šalijo, pogovarjajo in obujajo spomine. Starejša generacija je na države Balkana še posebej

navezana, saj se z njimi identificira. Radovan in tovarnjakarji, ki jih Vladan spozna na parkirišču v Ježici, z strahom opazujejo, kaj se dogaja z nekoč tako mogočno in vplivno Srbijo. Vojna v Bosni jih je močno zadela, saj so vsi trepetali za varnost svojih bližnjih, marsikdo pa je v že tako majhnem fužinskem stanovanju gostil sorodnike – begunce z juga. Vojna nestrpnost in sovraštvo sta se razširila tudi v šole, kjer so učenci ponavljali besede svojih staršev in se zapletali v prepire s sošolci drugih narodnosti.

Idealna slika Balkana za sabo skriva žalostno realnost, ki je zaznamovana z bedo, revščino in propadom. Vladan na potovanju po Hrvaški in Bosni opazuje ostanke socializma, zapuščena in zanemarjena poslopja, hladne odnose med narodi in mesta, ki jih je vojna trajno preobrazila. Na Balkanu se srečujejo številne različne kulture in ideologije, vse pa so korenito drugačne od slovenske. Bosno pripovedovalca vidita kot zastarelo in tehnološko zaostalo državo, v kateri lahko najdemo dve vrsti hiš – lepe in stare bosanske, ki so v izredno slabem stanju, ter nove in moderne, ki izgledajo kot iz kataloga trgovine s poceni kitajsko robo. Marko se ob prihodu na Visoko spomni, zakaj je po obiskih sorodnikov vedno vesel vrnitve na Fužine. Po par dneh zabave in druženja

»se noben ne more več delat, da mu je super, in se začnejo vsi med sabo prcat pa jebat v glavo, in potem vidiš, da so vsi totalno v kurcu, da jih jebe ta njihova sirotinja, da nimajo več moči, da nimajo nič, da so na koncu z živci, da so bolani, skregani, tužni, razočarani, osamljeni, da samo glumijo pred nami, da se mi ne bi sekirali pa da ne bi videli, v kaki bedi živijo. /.../ In vedno si srečen, ker ti ne živiš tu, ampak v Sloveniji, in vidiš, da si drugačen in da nisi eden od njih, ker si Janez in ker je tebi lako, ker si v Evropi in ker razvrštavaš smeće.«
(Vojnović 2008: 174)

5. Primerjava tematike priseljenstva v romanih Gorana Vojnovića in v romanu *Die Brücke vom Goldenen Horn* Emine Sevgi Özdamar

5.1. Tematika priseljenstva v Nemčiji

Nemčija je že v 60. letih prejšnjega stoletja postala dom številnih ekonomskih migrantov predvsem iz Turčije, pa tudi iz Grčije, Italije in Španije. Zanje se je uveljavil termin Gastarbeiter, saj naj bi v Nemčiji živeli le začasno, z delom prihranili dovolj denarja in se vrnili v svoje domovine, zato ni bilo potrebe po njihovi integraciji v nemško družbo. Turški migranti danes predstavljajo največjo etnično manjšino v Nemčiji, njihova subkultura pa je že leta prepoznana kot pomemben del družbe. Navdihnili je tudi nastanek Gastarbeiterliteratur, s katero so delavci izrazili svojo izkušnjo, zaznamovano z odtujenostjo, bojem s predsodki,

kulturnim šokom in brezdomstvom. Emine Sevgi Özdamar pripada drugi generaciji avtorjev, ki je odrasčala in se izobraževala v Nemčiji, je dvojezična in piše v nemščini. Večinoma je opisana kot izgubljena generacija, razdvojena med dvema kulturama in v iskanju lastne identitete. Pisateljice druge generacije lahko analiziramo kot samostojno skupino, saj pri pisanju uporabljajo avtobiografske elemente in kritično opisujejo patriarhalno družbo. Medtem ko večina kritikov meni, da je njihovo delo rezultat etničnih in socialnih ponižanj ter boja med islamom in krščanstvom, drugi trdijo, da skušajo pisateljice bralce zabavati, ob tem pa rušiti uveljavljeno podobo turške ženske v njihovi zavesti. (Göbenli 2012: 1–9)

5.2. Emine Sevgi Özdamar in njeno delo

Emine Sevgi Özdamar je turško-nemška pisateljica, igralka in režiserka. Rodila se je leta 1946 v Turčiji. Potreba po ženskih delavkah v industriji z elektroniko v Zahodni Nemčiji ji je ponudila priložnost, da je leta 1965 odpotovala v Nemčijo in se zaposlila v berlinski tovarni Siemens, nato pa se je vpisala na Goethe Institut, da bi se naučila nemško. Zanj je to pomenilo srečanje ne le z nemško kulturo, pač pa tudi s kulturo ruralnega prebivalstva njene domovine. Kot pravi, je potovala skoraj dva tisoč kilometrov, da je resnično spoznala Turke. Leta 1967 se je vrnila v Istanbul, kjer se je vpisala v igralsko šolo. Njena ljubezen do gledališča se je razvila že pred odhodom v Nemčijo, a se tam še okrepila ob srečanjih z levičarskim turškim režiserjem Vasifom Öngörnom. Po vrnitvi v Turčijo je igrala v nekaj njegovih produkcijah in se včlanila v levičarsko delavsko stranko. Nasilno obdobje turškega vojaškega udara (1971) je v njenih delih *Die Brücke vom Goldenen Horn* in *Mutterzunge* opisano kot izredno boleče in travmatično. Pogosto se nanj vsaj delno sklicuje ob razlagi za svoj obrat k nemščini in ponovni selitvi v Nemčijo leta 1976, kjer se je nazadnje tudi ustalila. Özdamarjeva je v Berlinu dobila delo režiserjeve asistentke v Volksbühne Theatre, kjer je delala z vzhodnonemškimi dediči Brechtove gledališke prakse, kot so Matthias Langhoff, Manfred Karge in Heiner Müller. V svoji karieri gledališke režiserke in igralka je zamenjala kar nekaj gledaliških institucij v različnih državah, izpopolnjevala se je tako v post-brechtovskem kot turškem gledališču in oboje uporabila za obogatitev svojega dramskega pisanja. Igrala je v številnih filmih, ki se ukvarjajo s "turško Nemčijo" in si prislužila naziv "Mutter aller Filmtürken" – Mama vseh Turkov v filmu. (Stewart)

Leta 1991 je postala prepoznavna kot romanopiska, saj je bil njen prvi roman *Das Leben ist eine Karawanseraï, hat zwei Türen, aus einer kam ich rein, aus der anderen ging ich raus* nagrajen s prestižno nagrado za literaturo Ingeborg Bachmann Preise. Özdamarjeva je bila

prva avtorica (ali avtor) turškega rodu, nagrajena s to nagrado, kar je zbudilo burne kritike o definiciji nemške literature. Njeno delo je bilo od tedaj večkrat nagrajeno, med drugim je leta 2009 kot komaj četrta ženska prejela prestižno berlinsko nagrado za literaturo Fontane.

Delo Özdamareve je navdihnjeno z avtobiografskimi elementi, v njegovem centru pa je priseljska izkušnja. Njeno pisanje je med nemškim in turškim – motivi, teme in jezik kažejo značilnosti in preplet obojega. Njena posebnost je jezik, saj pri pisanju uporablja nemščino, ki pa je vidno pod vplivom turščine, njenih fraz in pregovorov. Njena nemščina bralcem deluje zelo nenavadno, njeno turško naravo pa lahko opazijo le tisti, vešči turščine. (Kaiser 2014: 970) Sigrid Löffler je ob tem povedal, da se je Özdamarjeva priselila in ustalila v nemškem jeziku. V svoj materni turški jezik je vnesla zahodne prvine in v svojega nemškega orientalske ter ga pri tem obogatila s turškimi vzorci mišljenja in govora. (Stiller-Kern) V njenih delih so protagonistke, ki so zelo podobne avtorici, postavljene v Evropo ob zaključku 20. stoletja; tam obeležujejo in razmišljajo o političnem in umetniškem razvoju svojega časa, bodisi v Turčiji, Nemčiji ali državah vmes. Özdamarjeva piše o t.i. gastarbajterjih, ki pa so v njenih delih veliko več kot le to – so učitelji, prostitutke, skrajni levičarji, operne pevke in kmeti. Özdamarjeva v svoji prozi pogosto opozarja na heterogenost turškega prebivalstva. Njena dela so v nemški prostor prinesla nekaj najbolj izstopajočih podob, ki opozarjajo na problematiko t.i. Gastarbeit. V svoji zbirki kratkih zgodb *Der Hof im Spiegel* (2001) piše: »Ich liebe das Wort Gastarbeiter, ich sehe immer zwei Personen vor mir. Einer ist Gast und sitzt da, der andere Arbeitet.« (Ljubim besedo Gastarbeiter, vedno pred sabo vidim dve osebi. Ena je gost in sedi tam, druga dela.) Tu, kot so opozorili kritiki, Özdamarjeva igrivo in živo opozori na razdaljo med diskurzom delovnih migracij in realnostjo odnosov moči, ki jih tak diskurz skriva. (Stewart)

Danes je status Özdamarjeve kot vodilne predstavnice turško-nemške literature dobro zasidran. Leta 2014 je bila gostujoča predavateljica v Hamburgu in New Yorku, njeno delo pa je igralo vodilno vlogo v študijah priseljske literature. Özdamarjeva sebe vidi zgolj kot pisateljico in kritizira omejevalno naravo oznake turško-nemški pisatelj. Njeno delo je pomembno za sociološke raziskave jezika, identitete in pisanja o življenju, predstavlja pa tudi potencial nadaljnjega medkulturnega razumevanja. Opus Özdamarjeve zajema romane, dramska dela in zbirke kratkih zgodb. (Stewart)

5.3. Die Brücke vom Goldenen Horn in priseljenska izkušnja

Roman *Die Brücke vom Goldenen Horn* je izšel leta 1998 in nadaljuje zgodbo iz romana *Das leben ist eine Karawanserei, hat zwei Türen, aus einer kam ich rein, aus der anderen ging ich raus*. Leta 1999 je bil nagrajen z nagrado Adelbert von Chamisso Preise. Roman je delno avtobiografski, Özdamarjeva pa ga (in literaturo na splošno) opisuje kot iskanje identitete, ki je v tujini drugačno kot v domovini. (Stiller-Kern) Prvoosebna najstniška pripovedovalka poroča o svoji priseljski izkušnji, vklapljanju v novo kulturo in družbo ter premagovanju domotožja in občutka osamljenosti. Del njene pripovedi je tudi socialna in kulturna revolucija v Nemčiji in širšem prostoru, ob kateri protagonistka doživlja lastno socialno, politično in seksualno osvoboditev.

Roman je sestavljen iz dveh delov. V prvem neimenovana pripovedovalka, 16-letno turško dekle, prispe v Berlin in se zaposli v tovarni radiev Telefunken, saj želi prihraniti denar za študij igrilstva. Z ostalimi dekleti je nastanjena v posebnem domu, kjer spozna turškega upravitelja, artističnega komunista, ki jo uvede v nemško družbo, kulturo in politiko.

Pripovedovalka se kmalu dobro znajde v novem okolju, spoznava nove ljudi in se sčasoma nauči nemščine. Zamenja nekaj služb in se v prostem času aktivno vključuje v študentska gibanja, potuje in odrašča, najde pa tudi prvo ljubezen. V drugem delu se zaradi mamine bolezni vrne v Istanbul, kjer študira igro in se s socialisti bori proti totalitaristični oblasti, ob koncu romana pa se v želji po igralski karieri vrne v Nemčijo.

Pripovedovalka se za selitev v Nemčijo odloči iz ekonomske stiske. Rada bi zaslužila denar za študij igre v Istanbulu, zato podpiše enoletno pogodbo z nemškim podjetjem. V Nemčijo pripotuje z vlakom, ta pa ima v prozi Özdamarjeve posebno vlogo, saj so z njim povezani vsi njeni odhodi v to državo. Vlak simbolizira kolektivno tranzicijo. Tudi ko se popotnica ustavi za razmislek, vlak drvi dalje proti nejasni prihodnosti. (Schade 2012: 328) Ob prihodu v Berlin so dekleta nastanjena v posebnem domu za ženske delavke, ki je v lasti tovarne in stoji na izolirani lokaciji. Posamezno sobo si deli šest deklet. Za upravljanje skrbi turški par, na katerega se hitro navežejo. V nekaterih domovih poleg samskih delavk živijo tudi pari, kar povzroča veliko napetosti. Moški radi oprezajo za samskimi dekleti in se počutijo odgovorne za njihovo čast. Tako neko dekle, ki poljubi Nemca, skoraj pretepejo, a jih pripovedovalka pravočasno ustavi. Z ženami živijo v majhnih sobicah, kjer nimajo miru ali zasebnosti. Njihove žene se pogosto prepirajo glede urejenosti in čistoče skupnih prostorov, zato je v domu vedno hrupno.

Pripovedovalka dela v tovarni radiev. Delo je težko, monotono in zahteva veliko mero natančnosti. Delavke vstajajo zgodaj zjutraj in se v dom vračajo pozno zvečer, zato v prvem obdobju delo popolnoma okupira njihovo življenje. Pripovedovalka nenehoma prehaja med različnimi prostori – domom, avtobusno postajo, tovarno, trgovino – zato se ji celoten Berlin zdi majhen in utesnjen. Delavkam edini stik z nadrejenimi predstavlja prevajalka, ki jim v turščini posreduje navodila in nadzira njihovo delo. Ženske so na začetku prestrašene, delu so popolnoma posvečene, in če naredijo napako, ne dosežejo kvote ali si vzamejo kratek odmor, se počutijo krive.

Dekleta so zelo različna: od skrivne policistke in operne pevke, ki bežita pred nesrečno ljubeznijo, do dekleta, ki varčuje za operativno zmanjšanje prsi, lezbičnega para, ki zbira denar za študij in sester, ki želita z denarjem pomagati svojima bratoma. Vse nameravajo v Nemčiji ostati le par let in se nato vrniti domov. Vez z domovino ohranjajo tudi s hrano, saj jim starši po pošti pošiljajo turške salame in raki. Delavke močno pogrešajo svoje mame in se pogosto počutijo osamljene. Večina je zavezanih tradicionalnim vrednotam in so pri življenju v tujem okolju zelo pazljive. Če naredijo kaj narobe, se zahvalijo Alahu, da jih njihovi moški ne morajo videti, saj bi bile drugače kaznovane. Njihova kultura je povsem drugačna, ruralna in izrazito patriarhalna. V primerjavi z odprtim in sproščenim Istanbulom se zdi pripovedovalki Berlin deževno, temno mesto, polno zavistnih in nesrečnih ljudi.

Nemščina priseljenkam predstavlja veliko oviro. Pripovedovalka se novega jezika želi naučiti, zato si skuša zapomniti naslove iz časopisov, ne da bi jih razumela. Nemščine se le nauči na tečaju, ki ji ga plačajo starši, znanje jezika pa popolnoma preobrazi njeno izkušnjo Berlina. Izboljša se tudi njen položaj, saj postane prevajalka za turške delavce.

Družbeni stiki deklet zunaj doma so dolgo omejeni zgolj na druge turške priseljence. Za te je značilno, da se vedno družijo v skupinah in zato dajejo vtis črede. Med seboj si pomagajo in delijo skrbi glede staršev, žena in mož, ki so ostali v Turčiji. Zbirajo se v Društvu turških delavcev, ki je dobro organizirano, močne vezi pa gojijo tudi s priseljenci iz Grčije. Protagonistka občutek pripadanja v tujem mestu išče prav med drugimi migranti. Skupnost turških delavk zanjo predstavlja osnoven socialni prostor. Takoj po prihodu v Nemčijo se njena pripoved spremeni iz individualne v skupinsko – iz jaz v mi – in s tem poudari pomembnost njenega članstva v skupini. Starejše delavke njej in njenim vrstnicam predstavljajo materinsko figuro in jim dajejo uteho. (Schade 2012: 331)

Stiki delavk z Nemci so zaradi izolacije v domu in na delu sprva omejeni. V komunikaciji z večino so popolnoma vezane na prevajalko, v njeni odsotnosti pa se z Nemci sporazumevajo zgolj s kretnjami in kazanjem. Nemško kulturo sprva spoznavajo preko televizije, kasneje pa preko upravitelja doma, ki je izjemno razgledan in intelektualen. Do njih je zelo ljubezniv, uči jih govoriti nemško in jim posoja knjige, razlaga jim o razliki med komunizmom in kapitalizmom ter bere članke iz časnika Der Spiegel. Nekatera dekleta se kmalu opogumijo in si Berlin pričnejo ogledovati na lastno pest, kar pa razjezi njihove sostanovalke, ki jih označijo za prostaške in neodgovorne. Pripovedovalka opaza, da je na berlinskih ulicah manj moških kot v Istanbulu, obnašajo se drugače, ne pljuvajo in se posvečajo svojim spremljevalkam. Berlin se ji zdi kot iz filma, v katerem pa ni vloge zanjo. Prvič zaide v krščansko cerkev in v pub ter se v družbi drugih priseljencev hitro vključi v sproščeno berlinsko okolje.

5.4. Primerjava priseljske tematike pri Özdamarjevi in Vojnoviću

Özdamarjeva in Vojnović v svojih romanih opisujeta izkušnjo priseljencev v tuji družbi. Pri obeh gre za selitev iz južne, tradicionalne in izrazito patriarhalne kulture v moderno in napredno državo evropske sredine. Migraciji, ki ju opisujeta, pa sta kljub temu zelo različni. Slovenci so z južnimi priseljenci dolga leta živeli v skupni državi, ki je težila k bratstvu in enotnosti med narodi. Njihova kultura in jezik sta različna, a ohranjata dovolj podobnosti, da omogočata vsaj osnovno sporazumevanje in skupno življenje. Turška in nemška družba imata v nasprotju zelo malo skupnega. Že jezika sta si popolnoma različna, kulturi pa temeljita na drugačnih verah, islamu in krščanstvu, ki določata povsem drugačne smernice vedenja. Tudi opisani skupini priseljencev se med seboj razlikujeta, saj gre pri Vojnoviću predvsem za pripadnike nižjega sloja, ki v Slovenijo prihajajo iz ruralnih območij, Özdamarjeva pa predstavi zelo pisano množico migrantov in migrantk – od kmetov in brezposelnih, do študentov, učiteljev, obrtnikov in opernih pevk.

Priseljencem v obeh romanih je skupno, da jih je k selitvi vzpodbudila ekonomska stiska. Oboji so nastanjeni ločeno od večinskega prebivalstva, zato lahko v obeh primerih govorimo o etnični segregaciji oziroma nekakšni getoizaciji. Za njihova »geta« je značilno neudobno in skromno življenje z napetimi odnosi. V tujini opravljajo težaška in slabše plačana dela, njihovi delavniki pa trajajo od jutra do večera. Priseljenci v obeh romanih so večinoma omejeni na stike z ostalimi pripadniki svojega naroda, ki si med seboj pomagajo, se vzpodbujajo in tvorijo nekakšno etnično manjšino. Znotraj te oboji ohranjajo svoj jezik in

kulturo, do navad večinskega prebivalstva pa pogosto gojijo odpor. V prihodnosti se nameravajo vrniti v državo izvora, v času življenja v tujini pa stik z domovino ohranjajo tudi preko hrane in pijače. Opisi Nemcev pri Özdamarjevi so podobni pogledu na Slovence pri Vojnoviću – večinsko prebivalstvo je predstavljeno kot hladno, zadržano in predvsem nevoščljivo.

6. Povzetek

Priseljenci iz držav bivše Jugoslavije so že dolgo del slovenske družbe, kljub temu pa so v javnosti večkrat prezrti, presojeni na podlagi predsodkov in izpostavljeni zgolj površinski obravnavi s strani medijev. Zanje se je v slovenskem prostoru uveljavilo poimenovanje čefur, ki vsebuje negativno konotacijo in služi stigmatizaciji priseljencev kot drugačnih, manjvrednih in pogrešljivih. Goran Vojnović je kot otrok priseljencev zelo zgodaj spoznal življenje na robu družbe. Izkušnja čefurstva ga je močno zaznamovala in je opazna tudi v njegovem delu, med drugim v obeh do sedaj izdanih romanih, *Čefurji, raus!* in *Jugoslavija, moja dežela*. Z njima je Vojnović slovenskemu bralcu ponudil »avtentičen« vpogled v življenje čefurjev skozi oči pripadnika 2. generacije priseljencev.

Čefurji so v njegovih romanih prikazani kot etnična manjšina na Slovenskem, ki ohranja svoj jezik, kulturo in način življenja. Njihovi vsakdan, običaji in vrednote so zaznamovani s tradicionalizmom, patriarhalno ureditvijo in zastarelostjo glede na večinsko družbo. V slovenski prostor so se slabo asimilirali in se večinoma zadržujejo znotraj svoje skupnosti. Opravljajo nezaželeno in težka dela, njihov socialni položaj je v večini primerov slab. Ljubljanski čefurji večinoma prebivajo na Fužinah, ki so postale znane po svojem statusu čefurskega geta. Zanje so značilni ruralen značaj, premajhna stanovanja, droge, kriminal in nezadovoljni prebivalci. Slovenci se priseljencev večinoma izogibajo, bojijo ali jih celo skušajo zatirati, saj njihove predstave o teh večinoma temeljijo na stereotipih. Pri čefurjih marginalizacija s strani večinskega prebivalstva poraja občutke nemoči in manjvrednosti, ki sčasoma prerastejo v sovraštvo in upor. Čefurji so zato znani kot nasilneži in vandali, njihova dejanja pa so pravzaprav odgovor na tak sloves in nanj osnovano presojanje. Nasproti hladni in negostoljubni Sloveniji se čefurji zatekajo na Balkan in k njegovi idealistični podobi odprtega, sproščenega in srečnega okolja. Mnogi se z njim identificirajo, ob tem pa zlahka spregledajo realno sliko, ki nekdanji jugoslovanski prostor razkriva kot osiromašen, zastarel in brezperspektiven. Podobno izkušnjo priseljencev kot izolirane skupnosti, ki ohranja lastno

tradicijo in se spopada s slabim socialnim položajem, lahko najdemo tudi v romanu *Die Brücke vom Goldenen Horn* avtorice Emine Sevgi Özdamar.

Goran Vojnović je s svojima romanoma zagotovo prispeval k demitizaciji čefurjev in njihovemu prikazu kot zanimive subkulture. Njegovi pripovedi pozivata k strpnosti, Šučurjeva (2014: 191) pa meni, da je z romanom *Čefurji, raus!* odprl pot novim, bolj ali manj uspešnim, delom na to temo in ob tem navaja avtorici Simono Lečnik in Dijano Matković. V javnosti se v zadnjih letih gotovo pojavlja več zanimanja za čefurje in njihov položaj v Sloveniji, literatura pa pri tem igra pomembno vlogo saj kot pojasnjuje Dejan Kos (2012: 406) družbene odnose utrjuje ali pa jih s pomočjo kritike skuša spremeniti. »Literarni sistemi vplivajo na hierarhična razmerja med prevladujočimi in obrobnimi kulturnimi tradicijami – bodisi ta razmerja v skladu z logiko potrošniške kulture utrjujejo ali pa jih s kritiko dominantnih struktur in afirmacijo subkultur prevrednotijo.« Prvi koraki v smer grajenja Slovenije kot multikulture družbe so gotovo že za nami, a težko bi trdili, da so bile spremembe hitre in radikalne. Slovensko družbo na poti k toleranci in spoštovanju različnosti čaka še veliko dela, pri tem pa bo pomembno vlogo gotovo igrala tudi literatura, ki se uveljavlja kot ost slovenske socialne kritike.

7. Izvleček

V diplomskem delu sem analizirala prikaz čefurjev v dveh romanih Gorana Vojnovića – *Čefurji, raus!* in *Jugoslavija, moja dežela*. K raziskovanju te teme sta me vzpodbudila odmevnost in uspeh omenjenih del v slovenski javnosti in stroki, predvsem pa vpliv in pomembnost Vojnovičeve tematizacije čefurjev za slovensko družbo. V diplomskem delu sem se tako osredotočila na čefursko problematiko in jo v začetku predstavila s pomočjo teoretičnih izsledkov, poudarila pa sem tudi njen pomen za Vojnovičevo ustvarjanje. Osrednji del naloge sem posvetila analizi prikaza omenjene problematike v izbranih romanih, pri čemer sem bila posebej pozorna na opise čefurjev, Fužin, odnosa med čefurji in Slovenci ter pogleda na Balkan. Del naloge sem napisala na izmenjavi v Hamburgu, ki sem jo izkoristila za obogatitev diplome s krajšo primerjavo slovenskega priseljenstva z nemškim, kot ga lahko razberemo iz romana *Die Brücke vom Goldenen Horn* pisateljice s turškimi koreninami Emine Sevgi Özdamar.

ključne besede: sodobni slovenski roman, čefurji, priseljenci, Goran Vojnović, *Čefurji, raus!*, *Jugoslavija, moja dežela*, Emine Sevgi Özdamar, *Die Brücke vom Goldenen Horn*

8. Viri in literatura

Bajič, Blaž in Beja Protner. "Trenirke" in "oranžne face" - "vidiš ga pa veš": Diskurz o zunanji podobi čefurja." *Etnolog: Glasnik slovenskega etnografskega muzeja* 22.73 (2012): 93–110.

Baltić, Admir. "Ljubljanski grafiti v maternih jezikih južnih republik." *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 36.231/232 (2008): 307–321.

Bobek, Živa. "Turbo-folk v Ljubljani." *Roaming anthropology: zbornik radova sa konferencije na Avali održanoj od 16. do 19. maja 2004 sa temom "Proučavati potkulture"*. Ur. Dragan Stanojević. Beograd: Klub studenata etnologije i antropologije, 2006. 70–78.

Dekleva, Bojan in Špela Razpotnik. *Čefurji so bili rojeni tu: življenje priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo na Pravni fakulteti, 2002.

Galijaš, Neda. "Goran Vojnović: "Pri meni so vse poti odprte." *Paralele: revija za vprašanja kulture pripadnikov drugih narodov, ki živijo v Sloveniji* št. 16 (2012): 88–91.

Göbenli, Mediha. "German-turkish Literature: an Analysis of Emine Sevgi Özdamar's *The bridge of the Golden Horn*." *Septet: Interdisciplinary Journal of the Arts, Humanities and Social Sciences* junij 2012. Splet. 6. 7. 2015.

Harlamov, Aljoša. "Enciklopedija Fužin." *Mentor: mesečnik za vprašanja literature in mentorstva* 29.4 (2008): 88–89.

Horvat, Marjan. "Goran Vojnović: pisatelj in režiser." *Mladina* št. 39 (2013): 38–43.

Kaiser, Birgit Mara. "A new German, singularly Turkish. Reading Emine Sevgi Özdamar with Derrida's *Monolingualism of the Other*." *Textual Practice* 28.6 (2014): 969–987.

Kobolt, Alenka. *Zdej smo od tu – a smo še čefurji?* Ljubljana: i2, 2002.

Kos, Dejan. "Literarni sistemi in (med)kulturne identitete." *A svet je kroženje in povezava zagonetna*. Ur. Vida Jesenšek, Alja Lipavac Oštir in Melanija Larisa Fabčič. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2012. 401–407.

Kosmos, Iva. "Medkulturni roman za medkulturno leto 2008." *Literatura* 20.207–208 (2008): 231–237.

Pavičić, Mladen. "Deveta dežela, podobi pojugoslovanske sedanjosti in antiutopična podoba (evropske?) prihodnosti." *Slavia Centralis* 2.2 (2009): 182–192.

Pišek, Mojca. "Goran Vojnović: Iskreno o čefurjih." *Dnevnik* 58.64 (2008): 15.

Planišček, Anja. "Regeneracija sosesk – primer Fužine." *Trajekt* 2. 10. 2012. Splet. 6. 7. 2015.

Ristovska, Nataša. *Medgeneracijski prenos izvirnega jezika in izvirne kulture pri priseljencih prve ter druge generacije z območij nekdanje Jugoslavije*. Ljubljana: Nataša Ristovska, 2013.

Schade, Silke. "Rewriting Home and Migration: Spatiality in the Narratives of Emine Sevgi Özdamar." *Amsterdamer Beiträge zur Neueren Germanistik* št. 75 (2012): 319–341.

Sevgi Özdamar, Emine. *Die Brücke vom Goldenen Horn*. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1998.

Stabej, Marko. "Prešernovi nagrajenci 2009." *Neprofitni management: prva slovenska strokovna revija za promocijo vodenja v neprofitnem sektorju* 5.1/6 (2009): 115–124.

Stewart, Lizzie. "Emine Sevgi Özdamar: Biography." *The Institute of Modern Languages Research*. Splet. 30. 7. 2015. < <http://modernlanguages.sas.ac.uk/centre-study-contemporary-womens-writing-ccww/languages/german/emine-sevgi-%C3%B6zdamar>>

Stiller-Kern, Gabriele. "I turned my tongue to German and was suddenly happy." *Culturebase.net: The International Artist Database*. Splet. 30. 7. 2015. < <http://www.culturebase.net/artist.php?629>>

Šučur, Maja. "Čefurji niso raus, čefurji so že dolgo in." *Literatura* 26.271–272 (2014): 191–196.

Vojnović, Goran. *Čefurji, raus!* Ljubljana: Študentska založba, 2008.

Vojnović, Goran. *Jugoslavija, moja dežela*. Ljubljana: Študentska založba, 2011.

Zavodnik, Jasna. *Realnost in fikcija: med realističnim prikazovanjem sveta v literaturi in literarnem novinarstvu*. Ljubljana: Jasna Zavodnik, 2010.

Zupan Sosič, Alojzija. *Na pomolu sodobnosti ali o književnosti in romanu*. Maribor: Litera, 2011.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 26. avgusta 2015

Maša Kovač